

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องเงื่อนไขการเกิดความเข้มแข็งของกลุ่มอาชีพน้ำตาลแว่น ตำบลท่าบง อำเภอลี้ดง จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าในเรื่องที่สัมพันธ์กับสิ่งที่ทำการวิจัย โดยศึกษาอย่างกว้างขวาง ครอบคลุม และเจาะลึกในเรื่องที่จะวิจัยอย่างละเอียดแล้ว ได้นำมาเป็นแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการวิจัยครั้งนี้ โดยจะสรุปตามประเด็นที่นำมาจัดเข้าหัวข้อใหญ่ และแจกแจงตามหัวข้อย่อยดังนี้

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาเรื่องเงื่อนไขการเกิดความเข้มแข็งของกลุ่มอาชีพน้ำตาลแว่น ตำบลท่าบง อำเภอลี้ดง จังหวัดสงขลา ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิด เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

การเลือกชุมชนเพื่อเป็นตัวแทนปรากฏการณ์ความเข้มแข็ง

1. มิติทางด้านเศรษฐกิจ
2. มิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ
3. มิติทางด้านสังคม
4. มิติทางด้านวัฒนธรรม

ข้อพิจารณาเบื้องต้นเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน

1. ลักษณะของความเข้มแข็ง
2. องค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง

เงื่อนไขที่เป็นประเด็นปัจจัยของการเกิดความเข้มแข็งของชุมชน

1. องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับความเข้มแข็ง
2. การสร้างความเข้มแข็งและความสัมพันธ์ในชุมชนของกลุ่มต่าง ๆ
3. กลยุทธ์ในการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง
4. ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มประสบผลสำเร็จและไม่ประสบผลสำเร็จ
5. กลุ่มที่มีประสิทธิภาพ

6. ศักยภาพของกลุ่มกับทุนชุมชน
7. ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มรวมตัวกันได้
8. ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มเข้มแข็ง
9. ประโยชน์ของการรวมกลุ่ม
10. เงื่อนไขที่เป็นประเด็นปัจจัยของการเกิดความเข้มแข็งที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งตนเอง
 - 10.1 หลักการพึ่งตนเอง
 - 10.2 ทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท
11. เงื่อนไขที่เป็นประเด็นปัจจัยของการเกิดความเข้มแข็งที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม
12. เงื่อนไขการมีเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในอดีต

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็ง

ความเข้มแข็งที่เกี่ยวกับ กลุ่ม การรวมกลุ่ม การเกิดกลุ่ม และกลุ่มอาชีพ รวมแนวคิด

และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. ความหมายของกลุ่ม
2. ลักษณะของกลุ่ม
3. การจัดตั้งกลุ่ม
4. หลักการรวมกลุ่ม
5. กลุ่มอาชีพ
6. การจัดตั้งกลุ่มอาชีพ
7. การพัฒนากลุ่มอาชีพ

แนวทางการเก็บข้อมูลความเข้มแข็งของกลุ่มอาชีพน้ำตาลแว่นตำบลท่าบอง

1. การสัมภาษณ์ (Interview)
2. กระบวนการในการสัมภาษณ์
3. การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth interviewing)
4. การสนทนากลุ่ม (Focus group)

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การเลือกชุมชนเพื่อเป็นตัวแทนปรากฏการณ์ความเข้มแข็ง

ผลที่ติดตามมาจากกระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยและนโยบายของรัฐในการนำส่วนเกินและทรัพยากรจากภาคเกษตรไปพัฒนาภาคอุตสาหกรรม ได้แก่ ความอ่อนแอของชุมชนในด้านต่าง ๆ โดยที่ในระยะเวลาต่อมา ชุมชนจำนวนหนึ่งได้ปรับตัวจนสามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้ในระดับหนึ่ง ความรู้ที่ได้จากวรรณกรรมและผลการวิจัยพอจะนำมาสรุปเป็นกรอบความคิดเพื่อเลือกชุมชนในการศึกษาครั้งนี้ได้ดังนี้ (นภาพรณี หะวานนท์ และคณะ 2550: 19)

1. **มิติทางด้านเศรษฐกิจ** ในช่วงของการสร้างกระบวนการปรับเปลี่ยนไปสู่สังคมอุตสาหกรรม ชาวนชนบทจำนวนมากได้พยายามหาวิธีปรับปรุงการผลิตของตนเอง ตามความรู้ความสามารถเท่าที่มีอยู่เพื่อเพิ่มผลผลิต ดังนั้นเมื่อตลาดโลกมีความต้องการสินค้าภาคเกษตรมากขึ้น และประเทศไทยเองก็ต้องการรายได้จากภาคเกษตรมาเกื้อหนุนการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม ชุมชนชนบทจำนวนมากได้รับการจูงใจให้มีการ ใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เมล็ดพันธุ์พืชใหม่ ๆ ที่ให้ผลผลิตสูง รวมทั้งการใช้อุปกรณ์การผลิตและเครื่องจักรแทนแรงคนและแรงสัตว์ ซึ่งล้วนมีผลทำให้ต้นทุนในการผลิตสูงขึ้นความต้องการเงินทุนมากขึ้น และขณะเดียวกันก็ต้องพึ่งพาตลาดภายนอกชุมชนเพื่อขายผลผลิต แต่เนื่องจากการเปลี่ยนวิธีการผลิตจากการผลิตเพื่อบริโภคไปสู่การผลิตเพื่อขายเป็นการเปลี่ยนแปลงที่จำกัดขอบเขตอยู่ในส่วนของการผลิตเป็นหลัก เทคโนโลยีในส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การตลาด การขนส่งสินค้า แหล่งสินเชื่อ การแปรรูปวัตถุดิบ การบรรจุหีบห่อ เป็นต้น มิได้รับการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวิธีการผลิตเพื่อขาย ผลที่ติดตามมาก็คือชาวนชนบทในฐานะเป็นผู้ผลิตไม่มีอำนาจต่อรองในระบบที่ตนเองเข้าไปติดต่อสัมพันธ์ด้วย ไม่ว่าจะในด้านระบบตลาด ระบบราคา ระบบสินเชื่อ หรือระบบการแปรรูปสินค้า เป็นต้น ในที่สุดชาวนชนบทจำนวนมากได้กลายเป็นผู้อ่อนแอในระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ เช่น กลายเป็นผู้มีหนี้สิน หรือสูญเสียที่ดินอันเป็นปัจจัยการผลิตสำคัญ หรือกลายเป็นแรงงานรับจ้าง หรือมีรายได้ไม่เพียงพอแก่การดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ เป็นต้น

ดังนั้นความเข้มแข็งในทางเศรษฐกิจของชุมชน จึงน่าจะพิจารณาจากศักยภาพของชุมชนในการจัดระบบเศรษฐกิจที่เอื้อให้สมาชิกในชุมชนสามารถปรับตัวให้เข้ากับการผลิตเพื่อการค้า คือ มีกลไกในการระดมเงินทุนของชุมชน เพื่อเป็นสินเชื่อให้กับสมาชิกในชุมชน มีการจัดระบบการผลิตที่สามารถลดต้นทุนการผลิตทั้งในด้านการใช้เครื่องมือเครื่องทุ่นแรงในการผลิต ความสามารถในการจัดหาเมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพและราคาถูก ความสามารถในการสร้างมูลค่าเพิ่ม

ให้กับสินค้าการเพิ่มแหล่งรายได้ให้มีความหลากหลาย เช่น การพัฒนาธุรกิจชุมชน รวมทั้งการจัดการเรื่องการตลาด เป็นต้น

2. มิติทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ ระบบเศรษฐกิจที่เป็นการผลิตเพื่อการค้า ซึ่งเป็นระบบที่ต้องการการลงทุนสูงและการขายผลผลิตต้องพึ่งพาตลาดภายนอกชุมชน ทำให้ชาวชนบทตกอยู่ในภาวะของการไม่มีความปลอดภัยทางด้านเศรษฐกิจ มีความเสี่ยงต่อการเป็นหนี้สินอันเนื่องจากดินฟ้าอากาศ โรคพืช และความผันผวนของราคาสินค้า ภาวะนี้มีผลทำให้ชาวชนบทจำนวนมากต้องสูญเสียที่ดินเนื่องจากประสบการขาดทุนในระบบตลาดติดต่อกันและตกอยู่ในฐานะการเป็นชาวนาไร้ที่ดิน และกลายเป็นแรงงานรับจ้างราคาถูก นอกจากนี้ระบบการผลิตพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า ยังมีผลทำให้ระบบนิเวศของชุมชนถูกทำลายลง การปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่มีการใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง ทำให้ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ แหล่งน้ำเน่าเสีย นอกจากนี้การถากถางป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจก็มีส่วนทำให้ความชุ่มชื้นและปริมาณน้ำลดลง ชาวชนบทซึ่งเคยมีชีวิตอยู่ด้วยการพึ่งพาธรรมชาติหาของป่าหรือจับปลา ปู หอย เป็นอาหารต้องหันไปพึ่งพาการใช้เงินซื้ออาหารเพื่อการบริโภค ทั้งนี้เพราะทรัพยากรที่เคยมีอยู่ตามธรรมชาติหมดไป (นภาพรณัฏ หะวานนท์ และคณะ 2550: 20)

การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรก็มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดข้อขัดข้องในการเข้าถึงทรัพยากรในอดีตคนในชุมชนสามารถเพิ่มพื้นที่ทำกินได้โดยการบุกเบิกพื้นที่ โดยปริมาณของพื้นที่ที่บุกเบิกกำหนดโดยแรงงานที่ครอบครัวมีอยู่และโดยความต้องการในการบริโภค โอกาสการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นที่ดินของคนในชุมชนจึงไม่แตกต่างกันนักเมื่อเกิดการปฏิบัติขึ้น

3. มิติทางด้านสังคม ความเข้มแข็งของมิติทางด้านสังคมของชุมชนสามารถพิจารณาได้จากความสามารถของชุมชนที่จะจัดระเบียบทางสังคมของชุมชนให้เอื้อต่อการที่สมาชิกของชุมชนจะอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข สามัคคี เอื้อเฟื้อ และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทั้งนี้เพราะถึงแม้ว่าสถาบันครอบครัวจะถูกคาดหวังให้ทำหน้าที่ดังกล่าวแก่สมาชิกของครอบครัว แต่ในหลาย ๆ กรณีครอบครัวเองอาจประสบปัญหาไม่สามารถแก้ไขภาวะวิกฤตของครอบครัวได้โดยลำพังหรือในเวลาที่ชุมชนประสบภาวะวิกฤต เช่น ฝนแล้ง พืชผลเสียหายหรือผลผลิตราคาตกต่ำ เป็นต้น ชุมชนจะต้องมีกลไกหรือการจัดระเบียบที่จะจัดสวัสดิการให้กับครอบครัวที่เดือดร้อนรวมทั้งความสามารถของชุมชนที่จะจัดการกับภาวะวิกฤตของชุมชน หรือจัดการกับสิ่งที่เข้ามาคุกคามสันติสุขของชุมชน เช่น การมีโจรผู้ร้าย การเข้ามาของสิ่งเสพติดหรือการพนัน เป็นต้น ความสามารถของชุมชนที่จะจัดระเบียบทางสังคมของชุมชนให้สามารถร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ไม่ว่าปัญหานั้นจะเกิดจากสมาชิกของชุมชนหรือเกิดจากคนภายนอกชุมชนเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงแรงเกาเกี่ยวกับคนในชุมชนมีต่อกัน และสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการสร้างกลไกให้

สังคมดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง มีสันติสุข และมีความสามัคคี ซึ่งเป็นรากฐานของความเข้มแข็งของชุมชน

4. **มิติทางด้านวัฒนธรรม** การมีชีวิตอยู่ร่วมกันในชุมชนมาเป็นเวลานานทำให้คนในชุมชนสามารถสร้างสมวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับมิติต่าง ๆ ของชีวิตชุมชน เช่น การผลิต การบริโภค การรักษาโรค การสันตนาการ การแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง การจัดสวัสดิการให้คนในชุมชน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นภูมิปัญญาที่คนในชุมชนได้สะสมและถ่ายทอดสืบต่อกันมา โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่ไม่เป็นทางการ เช่น โดยการฝึกปฏิบัติโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้หรือโดยผ่านกระบวนการอบรมสั่งสอน เป็นต้น ซึ่งมีผลทำให้สมาชิกของชุมชนได้เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน และเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็ง (นภทรณ์ หะวานนท์ และคณะ 2550: 19-22)

ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของชุมชน อาจดูได้จากความสามารถของชุมชนในการแก้ไขปัญหาด้วยสติปัญญา มีการแลกเปลี่ยนความรู้กันอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง มีการสืบสานภูมิปัญญาความรู้ ชุมชน มีความเชื่อมั่นในศักยภาพ ภูมิปัญญา และมีความภาคภูมิใจในชุมชน การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้เลือกศึกษาชุมชนที่สามารถปรับตัวจนสามารถสร้างความเข้มแข็งขึ้นมาได้ในลักษณะต่าง ๆ กัน ความหลากหลายของชุมชนตำบลท่านบที่เลือกมานี้จะช่วยให้เข้าใจความเข้มแข็งในกลุ่มอาชีพได้ดีขึ้น ผู้ศึกษาวิจัยจึงได้เลือกกลุ่มอาชีพน้ำตาลแว่นตำบลท่านบนี้

ข้อพิจารณาเบื้องต้นเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน

(นภทรณ์ หะวานนท์ และคณะ 2550: 36) ได้กล่าวถึงความเข้มแข็งของชุมชนเป็นมโนทัศน์ที่ค่อนข้างใหม่ในแวดวงวิชาการของสังคมไทย หากย้อนกลับไปดูเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาสังคมหรือการพัฒนาประเทศ หรือการพัฒนาชุมชน เมื่อประมาณก่อนทศวรรษปัจจุบันจะไม่พบศัพท์ “ความเข้มแข็งของชุมชน” โดยตรง แม้ว่าในการนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับชุมชนหรือผลการวิจัยเกี่ยวกับชุมชนมักจะมีนัยเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนปรากฏอยู่บ้าง เช่น ความเป็นปึกแผ่นของชุมชน ความร่วมมือร่วมใจ ความสุข ความเอื้ออาทร ความเป็นอยู่แบบพอมิพอกิน การรักษาดูแลสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ เป็นต้น ประเด็นที่น่าสนใจก็คือการสร้างคำว่า “ความเข้มแข็งของชุมชน” ขึ้นมาจะส่งผลกระทบต่อกระบวนการทัศน์ในการพัฒนาประเทศ การกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่เรียกว่า “ชุมชน” กับ “สังคม” ที่ล้อมกรอบชุมชนรวมทั้งผลต่อผู้ที่อยู่ในหมู่บ้านหรือในชุมชนอื่น ๆ ที่ไม่ใช่หมู่บ้านอย่างไรบ้างมีความเป็นไปได้ที่การสร้างคำว่า “ความเข้มแข็งของชุมชน” จะนำไปสู่การสร้างแบบอุดมคติแบบใหม่ของชุมชน

ขึ้นมา คือ ชุมชนถูกแบ่งขั้วออกเป็นชุมชนที่เข้มแข็งและชุมชนที่อ่อนแอ ซึ่งอาจเป็นการประท้วงหรือสร้างอัตลักษณ์ (identity) ของชุมชนให้แตกต่างกันตามนิยามที่นักวิชาการได้กำหนดขึ้น การประท้วงและการสร้างอัตลักษณ์นี้น่าจะไม่ต่างไปจากการที่สังคมไทยเคยสร้างพยายามสร้างอัตลักษณ์นี้เองที่ขึ้นมา หรือกระตุ้นเร้าให้เกิดกระบวนการทำให้หมู่บ้านก้าวไปสู่ “ความทันสมัย” โดยผ่านสิ่งที่เรียกว่า “การพัฒนา” และ “การให้ชุมชนชนบทเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา”

แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน

การค้นพบศักยภาพของตนเอง ค้นพบภูมิปัญญาของตนเอง ค้นพบแนวทางที่จะพัฒนาตนเอง จากทุนเดิมที่มีอยู่ และเป็นผลของกระบวนการพัฒนาที่อาศัยภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่รู้จักวิเคราะห์ศักยภาพของตนเอง รู้จักเก็บข้อมูลชุมชนด้วยตนเอง รู้จักวางแผนแม่บทและดำเนินการตามแผนนั้นด้วยตนเองเป็นกระบวนการที่อาศัยปัญญานำหน้าไม่ใช่เงินนำหน้าอย่างที่ผ่านมา และเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ต้องใช้เวลาต่อเนื่องนานเป็นปี ๆ ไม่ใช่แค่เดือนสองเดือน <http://www.nfe.go.th/13/banprak/social/social12.htm> (เข้าถึง 25 พฤศจิกายน 2551)

ความเข้มแข็งของชุมชน เป็นการอธิบายถึงความเข้มแข็งของชุมชนจึงไม่สามารถใช้ตรรกะง่าย ๆ ในการอธิบายได้ แต่ต้องอาศัยความรู้ที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับมโนทัศน์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวาง ความรู้นี้จะช่วยให้ผู้ที่ศึกษาวิจัยหรือเข้าใจว่าจะต้องมีความไวต่อการสร้างมโนทัศน์ขึ้นมาจากข้อมูล การศึกษาองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนจึงเป็นขั้นตอนที่สำคัญของการสร้างทฤษฎีจากฐานรากจะเน้นการศึกษาจากปรากฏการณ์จริง แต่วิธีวิหยาไม่ได้ละเลยการนำองค์ความรู้ที่ได้มีการสะสมกันมา ไม่ว่าจะเป็นแนวคิด ทฤษฎี หรือผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นพื้นฐานในการสร้างองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมาได้เพราะปรากฏการณ์สังคมเป็นเรื่องที่ซับซ้อนและที่กล่าวมาก็จะนำไปสู่การเข้าใจและอธิบายถึงความเข้มแข็งของชุมชนได้ (นภาพรณี หะวานนท์ และคณะ 2550: 19)

ในความเข้มแข็งของชุมชน จะหมายถึง การรวมตัวกันต่อเนื่องของกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ทำให้มั่นใจว่าเราแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น ๆ ได้ภายในชุมชน หากเกินกำลังค่อยขอความช่วยเหลือจากภายนอก และไม่ได้อยู่ที่แหล่งงบประมาณ เงินจะเป็นเรื่องเล็กแต่ความรู้สึกมั่นใจของคนในชุมชนเป็นเรื่องใหญ่ //www.phongphit.com/index.php?option=com_content&task=View&id=32&Itemid=2 (เข้าถึง 25 มีนาคม 2552)

สรุปชุมชนที่มีความเข้มแข็งได้ว่า ต้องมีการรวมตัวกันอย่างเป็นปึกแผ่นและเหนียวแน่นของประชาชน มีศักยภาพในการตัดสินใจและการเรียนรู้ สามารถปรับตัวและพัฒนาเพื่อให้สามารถมีความเข้มแข็งขึ้นได้และพึ่งตนเองได้อย่างต่อเนื่อง

1. ลักษณะของความเข้มแข็ง

ในลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชน จะมีลักษณะดังต่อไปนี้ (คณะกรรมการจัดทำหนังสือวิถีสไทย, สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ 2543: 298)

- 1.1 ชุมชนมีการรวมตัวกันอย่างเป็นปึกแผ่น
- 1.2 ชุมชนมีศักยภาพที่สามารถพึ่งพิงตนเองได้ถึงจะเป็นการพึ่งพิงภายนอก แต่ชุมชนก็มีอำนาจในการตัดสินใจ
- 1.3 ชุมชนสามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตัวเองเป็นส่วนใหญ่ โดยอาศัยความรู้และกลไกภายนอกชุมชนไม่ว่าเป็นปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม
- 1.4 ชุมชนมีศักยภาพในการพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้และภูมิปัญญาของตนเองเข้าจัดการกับปัญหาด้านการปกครอง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม รวมถึงความสามารถถ่ายทอดความรู้ นั้น ๆ ได้

2. องค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง

องค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง จะเกิดจากองค์ประกอบต่อไปนี้ (ธีระพงศ์ แก้วหาวงษ์ 2544: 49)

- 2.1 ภูมิปัญญา และความรู้ที่สืบสานและประยุกต์ให้สอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก
- 2.2 องค์กรชุมชนและกลุ่มผู้นำที่มีคุณธรรมและภูมิปัญญา รวมถึงการจัดตั้งกลุ่มและจัดระเบียบในชุมชน
- 2.3 เวทีการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงและการบูรณาการจากภายนอก

สรุปได้ว่าองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็งจะต้องประกอบด้วยทั้งสามข้อข้างบน เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งภายในชุมชนก่อนที่จะสู่ชุมชนภายนอกได้

เงื่อนไขที่เป็นประเด็นปัจจัยของการเกิดความเข้มแข็งของชุมชน

ในเงื่อนไขที่จะเป็นประเด็นปัจจัยของการเกิดความเข้มแข็งได้ ก็มาจากหลายวิธีที่แตกต่างกันออกไปในเรื่องที่จะศึกษาวิจัย หรือเนื้อหา หรือหัวข้อ ที่ต้องการค้นหา ผู้ศึกษาวิจัยจะแยกเงื่อนไขที่จะเป็นประเด็นปัจจัยนำไปสู่การเกิดความเข้มแข็งได้ ดังแสดงดังนี้

1. องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับความเข้มแข็ง

องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน นับว่ามีข้อจำกัดอยู่มาก ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความไม่แน่ชัดในนิยามของคำว่าชุมชนว่า หมายถึงอะไร ดังที่ได้มีการโต้แย้งกันมากพอสมควรว่า “ชุมชน” เป็นสิ่งที่มีอยู่จริงในสังคมไทยหรือไม่ ในโครงสร้างหน้าที่จะเป็นกรอบในการวิเคราะห์ได้ โดยพยายามสะท้อนภาพของหมู่บ้านไทยในมิติต่าง ๆ โดยเฉพาะในมิติทางสังคม และวัฒนธรรมอันประกอบด้วยประเพณี ความเชื่อ และวิถีการดำรงชีวิต ที่เป็นอิสระจากสังคมภายนอก โดยมองว่าความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์แบบเครือญาติและความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์เป็นหลัก ภาพลักษณ์ของหมู่บ้านสะท้อนให้เห็นถึงกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาชุมชนตามแบบอุดมคติของสังคมประเพณี กับสังคมสมัยใหม่ โดยสังคมแบบหมู่บ้านจะมีภาพลักษณ์ของสังคมที่คนมีความสัมพันธ์กันแบบใกล้ชิด เป็นเครือญาติ ซึ่งจะต่างจากสังคมเมืองอันเป็นความสัมพันธ์ที่ซับซ้อน คนสัมพันธ์กันแบบเป็นทางการ การใช้กรอบแนวคิดของแบบในอุดมคติของสังคมแบบประเพณีกับแบบสมัยใหม่นี้มุ่งแสวงหาความรู้เกี่ยวกับโครงสร้างทางสังคม วิถีชีวิต และวัฒนธรรมตามกรอบทฤษฎีในหมู่บ้านแต่ละแห่งที่ผู้ศึกษาวิจัยสนใจศึกษามากกว่าการตั้งคำถามเกี่ยวกับความอ่อนแอ หรือความเข้มแข็งของหมู่บ้าน ความแตกต่างของหมู่บ้านแต่ละแห่งในด้านความเพียงพอของทรัพยากรหรือการจัดองค์กรทางสังคมในอันที่จะตอบสนองความต้องการของคนในหมู่บ้าน นอกจากนี้การศึกษาในแนวนี้ยังหลีกเลี่ยงการนำสังคมแบบประเพณีไปศึกษาเปรียบเทียบกับสังคมสมัยใหม่ ด้วยเห็นว่าแต่ละแห่งย่อมมีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่ช่วยให้หมู่บ้านมีความเพียงพอที่จะทำให้คนในหมู่บ้านดำรงชีวิตได้ (นภาพกรณ์ หะวานนท์ และคณะ 2550: 31)

2. การสร้างความเข้มแข็งและความสัมพันธ์ในชุมชนของกลุ่มต่าง ๆ

ปัจจุบันมีกลุ่มต่าง ๆ เพิ่มขึ้นมากมายในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนจากทางราชการและบางกลุ่มก็เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นเองตามที่ชาวบ้านต้องการ ได้แก่ กลุ่มแปรรูปอาหาร สมาชิกส่วนใหญ่เป็นแม่บ้านหรือสตรีรวมตัวกัน โดยการแนะนำของคนในชุมชนต้องการที่จะรวมกลุ่มกันดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม และทางชาวบ้านเองก็คิดหาวิธีการที่เป็นความรู้เดิม

มาประยุกต์ และมีคุณค่าเชิงเศรษฐกิจสามารถทำเป็นรายได้ เป็นอาชีพที่สร้างรายได้อีกทางหนึ่ง ผลกระทบที่กลุ่มนี้ทำได้แก่ น้ำตาลแว่น จาวตาลเชื่อม กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้รวมตัวกันเพื่อให้อาชีพของตนมีความเข้มแข็ง กลุ่มทำงานด้านเกษตรกรรม ได้แก่ กลุ่มทำนาข้าว กลุ่มเลี้ยงกุ้ง กลุ่มเลี้ยงไก่ กลุ่มเลี้ยงวัว กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้รวมตัวกันเพื่อให้อาชีพของตนมีความเข้มแข็งซึ่งความเข้มแข็งจะเกิดขึ้นได้ต้องได้รับการสนับสนุนทางวิชาการและเงินทุน สำหรับในแง่เงินทุน ตัวอย่างกลุ่มเลี้ยงวัวได้ของบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลตามโครงการเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งต้องจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาเพื่อของบประมาณซึ่งอันนี้เป็นระเบียบขณะนี้เสนอของบประมาณเพื่อการอนุมัติจากองค์การบริหารส่วนตำบลทำนบเร็ว ๆ นี้

มีการกล่าวถึงวัฒนธรรมชุมชนไว้ว่า การต่อต้านรัฐหรือระบบราชการจะทำการพัฒนาไม่สำเร็จ เพราะระบบราชการสร้างมาเพื่อปกครองหรือควบคุม เพื่อเก็บภาษี เป็นระบบรวมศูนย์อำนาจบังคับบัญชาตามแนวตั้ง ระบบราชการไม่เข้าใจชุมชนชนบท รัฐไทยออกกฎระเบียบมากมายซึ่งกฎระเบียบเหล่านี้ทำให้เป็นอัมพาต เป็นอุปสรรคต่อการริเริ่มสิ่งใหม่ ๆ ปิดกั้นประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมของประชาชน ยุทธศาสตร์สำคัญในการแก้ไขทำได้โดยลดอำนาจของข้าราชการลงอย่าให้ไปถึงชุมชน ในชุมชนมีสิทธิ์ มีเสียงที่จะวางแผนตัดสินใจที่จะทำสิ่งต่าง ๆ เป็นการโอนอำนาจคืนไปให้ประชาชนให้ชุมชน (ประเวศ วะสี 2541: 19) การส่งเสริมชุมชน ควรส่งเสริมให้ชุมชนชนบทมีความเข้มแข็ง คือ มีเบญจขันธ์ อันได้แก่ 1) จิตใจที่มีธรรมะ ขยันหมั่นเพียรและสันโดษ 2) แบบแผนการผลิตเป็นแบบผลิตกันเองเป็นเกษตรผสมผสาน 3) สมดุลกับธรรมชาติแวดล้อม 4) พึ่งตนเองทางเศรษฐกิจไม่ต้องพึ่งพาทายนอก 5) มีชีวิตชุมชนมีสถาบันครอบครัวและวัฒนธรรมแห่งการช่วยเหลือพึ่งพากันเอง ชุมชนชนบทนี้จะพัฒนาความรู้ความสามารถจากความรู้เดิมที่เรียกว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือปรีชาญาณท้องถิ่น ผสมเข้ากับวิชาการสากล การผสมและเชื่อมโยงวัฒนธรรมชุมชนเข้ากับวัฒนธรรมความเป็นสากลเป็นกลวิธีที่สำคัญในการพัฒนาอย่างสมดุลและมีประสิทธิภาพ

กล่าวได้ว่าการให้ประชาชนรวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กรย่อย ๆ เพื่อช่วยเหลือและสร้างความเข้มแข็งให้สมาชิกแต่ละคนเอง กลุ่มและองค์กรเหล่านี้อาจจะปรากฏในรูปชุมชนหมู่บ้าน องค์กรพัฒนาเอกชน หรือกลุ่มทางปัญญา ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่มเป็นแบบเท่าเทียมกัน ควรลดอำนาจและหน้าที่ของรัฐลงแล้วนำอำนาจและหน้าที่นั้นกลับคืนมาที่กลุ่มหรือองค์กรเหล่านี้ ซึ่งเมื่อหน้าที่เหล่านี้กลับเป็นของกลุ่มหรือองค์กรแล้ว ก็อาจไม่ต้องใช้อำนาจเลยก็เป็นได้

3. กลยุทธ์ในการพัฒนากลุ่มให้มีความเข้มแข็ง

ในการพัฒนากลุ่มให้สามารถมีความเข้มแข็งได้ จำเป็นจะต้องอาศัยกลยุทธ์เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาให้ประสบความสำเร็จ (นันทยา หุตานุวัตร 2546: 156-161) ดังได้กล่าวไว้ดังนี้

3.1 ใช้ระบบเครือข่ายเป็นฐานการตั้งกลุ่มเมื่อเริ่มแรกโดยเฉพาะเครือข่ายของผู้นำ เนื่องจากระบบเครือข่ายเป็นโครงสร้างทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อสังคมชนบทไทย

3.2 สร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพการทำธุรกิจของเกษตรกร โดยปกติเกษตรกรจะทำงานของตนตามลำพังในครอบครัว เกษตรกรจะเป็นผู้ผลิตและมีความรู้เกี่ยวกับการทำธุรกิจค่อนข้างน้อย ถึงแม้ว่าเกษตรกรจะเข้าเป็นสมาชิกของสหกรณ์การเกษตรหรือกลุ่มเกษตรกร แต่เกษตรกรก็จะไม่ค่อยมีประสบการณ์การทำธุรกิจด้วยตัวเอง ควรสร้างความเชื่อมั่นแก่เกษตรกรเพื่อรวมตัวกันทำธุรกิจของตนเอง

3.3 สร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของและพันธะผูกพันผ่านการถือหุ้น กลยุทธ์ข้อนี้สร้างสายใยความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างคนและองค์กร โดยสร้างให้ผู้นำและสมาชิกเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของกิจการ มีพันธะผูกพัน มีความสนใจและมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นมากขึ้นและยังทำให้เกิดระบบการตรวจสอบการเงินของกลุ่มอีกด้วย ผู้นำของกลุ่มจะต้องลงทุนให้หุ้นมากกว่าสมาชิกเพราะทำให้สมาชิกมีความเชื่อผู้นำมากขึ้น

3.4 สรรหาผู้นำที่ฉลาด เสียสละ และทำงานหนักได้ สมาชิกคาดหวังให้ผู้นำต้องดี และเก่ง ผู้นำที่ดีจะสร้างให้เกิดความเชื่อมั่นในการควบคุมการเงิน และผู้นำที่เก่งจะทำให้สมาชิกมั่นใจว่าผู้นำสามารถทำธุรกิจให้ประสบความสำเร็จได้โดยอาศัยความฉลาดของผู้นำเองและความฉลาดในการให้ผู้อื่นทำงานให้แก่กลุ่ม

3.5 ตัดสินใจโดยคณะกรรมการในการบริหารธุรกิจ ซึ่งนอกจากการทำหน้าที่การบริหารแล้ว คณะกรรมการยังทำงานตามหน้าที่ต่างๆของกลุ่มด้วย โดยนัยนี้ คณะกรรมการจึงเป็นพนักงานของกลุ่มอีกฐานะหนึ่ง ผลงานวิจัยชี้ว่าการบริหารธุรกิจในรูปแบบคณะกรรมการมีข้อดีด้วยกัน 5 ประการ คือ

- 1) เป็นการประกันความรอบคอบในการตัดสินใจดำเนินการใด ๆ
- 2) เป็นเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำธุรกิจของกลุ่ม
- 3) เป็นการระดมพลังสมองของผู้นำทั้งหมดในการจัดการทางธุรกิจ เพราะเขามีประสบการณ์และทักษะการบริหารจัดการน้อย
- 4) เป็นการถ่วงดุลอำนาจระหว่างผู้นำด้วยกัน
- 5) เป็นการผสมผสานระหว่างการทำงานส่วนรวม และการทำงานอาชีพของผู้นำ

3.6 อาศัยจุดแข็งทดแทนจุดอ่อนซึ่งกันและกันของผู้นำนอกจากการบริหารธุรกิจในรูปแบบคณะกรรมการแล้ว การเข้ากันได้ของทีมผู้ นำเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดของความสำเร็จของการดำเนินงานของกลุ่ม การเข้ากันได้ของทีมผู้ นำอาจจะปรากฏในหลายรูปแบบ รูปแบบหนึ่งคือการทดแทนจุดอ่อนของคนหนึ่งด้วยจุดแข็งอีกคนหนึ่ง

ในการสร้างความเข้ากันได้โดยอาศัยจุดแข็งทดแทนจุดอ่อนซึ่งกันและกันของผู้ นำโดยพิจารณาจากฐานความเชื่อทางวัฒนธรรมไทย ที่ให้ความสำคัญแก่ความสัมพันธ์ของคนมากกว่า ความสำคัญของงาน ดังนี้

- 1) ก่อตั้งทีมผู้ นำจากความสัมพันธ์แบบเพื่อนหรือเครือญาติ
- 2) ขยายทีมผู้ นำโดยผู้ นำคนแรกเลือกผู้ นำคนที่สอง โดยเลือกจากความต้องการของงาน คุณธรรมส่วนตัวและความเข้ากันได้ จากนั้นทั้งสองช่วยกันเลือกผู้ ร่วมงานคนที่สามแล้ว ทั้งสามช่วยกันเลือกผู้ ร่วมงานคนที่สี่ ดำเนินการเช่นนี้จนกระทั่งได้คนครบตามที่ต้องการ
- 3) สร้างบรรยากาศปรับตัวให้เกิดความคุ้นเคยระหว่างกัน

3.7 สร้างกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาผู้ นำใหม่ กลยุทธ์การสร้างและพัฒนาผู้ นำใหม่เป็นการรองรับการขยายงานและการแทนที่ผู้ นำสูงอายุในอนาคต นอกจากนี้กิจการเมื่อมีความซับซ้อนมากขึ้นและเข้าสู่การแข่งขันที่สูงขึ้น กลุ่มต้องการเยาวชนในหมู่บ้านที่มีการศึกษาสูงมาทำงานให้แก่กลุ่ม

3.8 จัดสรรผลประโยชน์ที่พอสมควรและเป็นธรรมแก่สมาชิกและผู้ นำกลุ่มในรูปแบบของรายได้ เงินปันผล การเป็นเจ้าของทรัพย์สินและการได้รับสวัสดิการ เช่น การรักษาพยาบาล ฌาปนกิจ เป็นต้น หากกิจกรรมของกลุ่มเติบโตกลยุทธ์การจัดสรรผลประโยชน์ให้เหมาะสมกับงานของผู้ นำหรือคณะกรรมการเป็นสิ่งที่ต้องใช้มากขึ้น เพราะผู้ นำหรือคณะกรรมการจะรับค่าตอบแทนเป็นค่าเบี่ยเลี้ยง ซึ่งไม่เพียงพอต่อการทำงานของผู้ นำอันจะมีผลต่อประสิทธิภาพการทำงานในระยะยาว ค่าตอบแทนของคณะกรรมการและพนักงานควรปรับปรุงตามระดับการศึกษา ความสามารถ และประสบการณ์ เพื่อเป็นการจูงใจการทำงานให้กับกลุ่ม

3.9 ตั้งกฎระเบียบและบังคับใช้ตามความเหมาะสมของธุรกิจ ผลจากการศึกษาวิจัยพบว่าการตั้งกฎระเบียบและบังคับใช้เป็นไปตามความเหมาะสมของธุรกิจของกลุ่ม

3.10 สร้างเครือข่ายพันธมิตร ให้เป็นพลังการช่วยเหลือเกื้อกูลการสร้างเครือข่ายพันธมิตร เป็นกลยุทธ์ที่สำคัญมากในการสร้างความเข้มแข็งขององค์กรธุรกิจชุมชน เครือข่ายนี้มีได้เพียงมุ่งผลประโยชน์ร่วมกันทางธุรกิจเท่านั้น

4. ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จและไม่ประสบความสำเร็จ

การที่กลุ่มจะประสบความสำเร็จหรือไม่ ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการที่จะส่งผลให้กลุ่มประสบความสำเร็จหรือไม่สำเร็จก็ได้ และรวมถึงผู้ที่มีส่วนขับเคลื่อนกลุ่มด้วยไม่ว่าจะเป็นสมาชิกกลุ่มหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจากภายนอกกลุ่ม จะดำเนินการต่อกลุ่มให้ไปในทิศทางใดก็แล้วแต่ต้องการจะให้เป็นไปได้ ดังจะแบ่งปัจจัยที่แสดงให้เห็นทั้งกลุ่มที่ประสบความสำเร็จและไม่ประสบความสำเร็จ (ฌรงค์ เสงี่ยมประชา 2543: 89-94) กล่าวได้ดังนี้

ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จ มีดังนี้

- 1) ความคิดริเริ่ม ความต้องการและความสนใจร่วมกันอย่างจริงจังของสมาชิกกลุ่ม
- 2) มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นต่อกัน
- 3) มีผลประโยชน์ร่วมกัน มีความซื่อสัตย์และไว้วางใจกันในการทำกิจกรรมกลุ่มประสบความสำเร็จ
- 4) ผู้นำกลุ่มหรือผู้บริหารกลุ่ม มีความสามารถในการบริหารเป็นผู้ประสานงานที่ดี รู้จักใช้หลักจิตวิทยาที่ดีสามารถจะสร้างศรัทธาแก่สมาชิกกลุ่มได้ ทำให้กิจกรรมกลุ่มประสบความสำเร็จและอยู่ได้นาน
- 5) ความสามัคคีของสมาชิกกลุ่ม หากผู้นำกลุ่มและสมาชิกกลุ่มบริหารงานกลุ่มมีความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีการประสานงานที่ดี จะทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จได้
- 6) การสืบทอดและการถ่ายทอดความรู้ จะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้บุคคลเข้าร่วมกลุ่มได้ด้วยความสนใจและร่วมกิจกรรมได้นาน

ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มไม่ประสบความสำเร็จ มีดังนี้

- 1) การจัดตั้งกลุ่มไม่ได้เกิดจากความคิดริเริ่ม ความสนใจ และความต้องการอันแท้จริงของสมาชิกกลุ่ม หากแต่เกิดจากเจ้าหน้าที่ของรัฐไปจัดตั้ง เช่น การจัดตั้งกลุ่มสตรีกลุ่มเยาวชน หรือกลุ่มลูกเสือชาวบ้าน เป็นต้น ในช่วงการดำเนินการของกลุ่มหากไม่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐมาติดตามผลและมาช่วยให้คำปรึกษาแนะนำแล้ว กลุ่มก็มักจะไม่ประสบความสำเร็จ
- 2) ผู้นำกลุ่มและผู้บริหารกลุ่มไม่ได้รับความศรัทธาและความไว้วางใจจากสมาชิกกลุ่ม ก็จะไม่ได้รับความร่วมมือจากสมาชิกกลุ่ม ไม่ได้รับความศรัทธาและความไว้วางใจจากสมาชิก
- 3) ความไม่พร้อมไม่เข้าใจในกิจกรรมของกลุ่ม การเห็นแก่ตัว กลุ่มก็ไม่ประสบความสำเร็จ
- 4) กฎระเบียบของกลุ่มบางอย่างจะเป็นข้อจำกัดในความคล่องตัวของกลุ่ม เช่น การจำหน่ายผลผลิตของกลุ่มต้องขายตามราคาที่กลุ่มกำหนด เป็นต้น เนื่องจากผู้ซื้อต้องการจะซื้อราคา

ถูกกว่าหากสมาชิกกลุ่มต้องการจะใช้จ่ายเงินเป็นการด่วนก็ไม่สามารถจะจำหน่ายสินค้านั้น ๆ ได้ ด้วยเหตุนี้สมาชิกกลุ่มบางรายจึงไม่อยากจะอยู่ในกลุ่มต่อไป

สรุปกลุ่มที่จะประสบความสำเร็จได้ต้อง มีผู้นำที่ดี ความคิดริเริ่มและสร้างสรรค์ มีความสามารถในการประกอบการ เสียสละและมีเวลาให้กลุ่ม มีแรงจูงใจจากรายได้หรือผลตอบแทนที่ได้รับ ซึ่งเป็นส่วนต่างของราคาสินค้าที่นำเข้ากับราคาสินค้าที่ขายออกไป บางครั้งอาจจะเปลี่ยนไปอยู่ในรูปการตอบแทนอย่างอื่น เช่น การท่องเที่ยวร่วมกันของสมาชิกกลุ่มอาชีพ เป็นต้น ทั้งผู้นำและสมาชิกจะต้องได้รับการพัฒนาให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมและกระบวนการตัดสินใจของกลุ่ม การมีส่วนร่วมได้เสียเกิดขึ้นในกลุ่มที่ตั้งขึ้นด้วยทรัพยากรของสมาชิกสมาชิกจะไม่ยอมให้เกิดความผิดพลาดขึ้น ซึ่งต่างจากกลุ่มที่ได้ทรัพยากรแบบได้เปล่าหรือมีอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำมาลงทุนจะทำให้สมาชิกขาดแรงจูงใจในการติดตามการทำงานของสมาชิกจากมีการเฉลี่ยค่าเสียหายไปยังสมาชิกด้วยกัน ในส่วนของการบริหารงานที่ชัดเจน โปร่งใส ง่ายต่อการตรวจสอบของสมาชิกทุกครั้งที่มีข้อข้องใจ สมาชิกซึ่งเป็นกรรมการสามารถชี้แจงปัญหาและไขข้อข้องใจให้สมาชิกได้

5. กลุ่มที่มีประสิทธิภาพ

การที่กลุ่มที่มีประสิทธิภาพจะทำให้งานต่าง ๆ ขององค์กรบรรลุเป้าหมายและทำให้องค์กรมีประสิทธิภาพ หรือกลุ่มที่มีประสิทธิภาพขึ้นอยู่กับองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ (อมรา รัตตากร 2542: 111-112) กล่าวได้ดังนี้

- 1) ลักษณะขององค์กร ซึ่งได้แก่ ทรัพยากร เทคโนโลยี การจัดการ สถานที่ทำงาน ระบบการให้รางวัล โครงสร้างและขนาดขององค์กร
- 2) ธรรมชาติของงาน เช่น ความยากง่ายของงานและองค์ประกอบทางสังคม เป็นต้น
- 3) ความร่วมมือระหว่างบุคคล ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพภูมิศาสตร์ความสามารถและสภาพจิตใจ
- 4) คุณสมบัติพื้นฐานของสมาชิก ซึ่งได้แก่ ความต้องการควบคุมความต้องการมีส่วนร่วม ความต้องการเพื่อน ต้องการความรัก ตลอดจนจำนวนสมาชิกในกลุ่ม

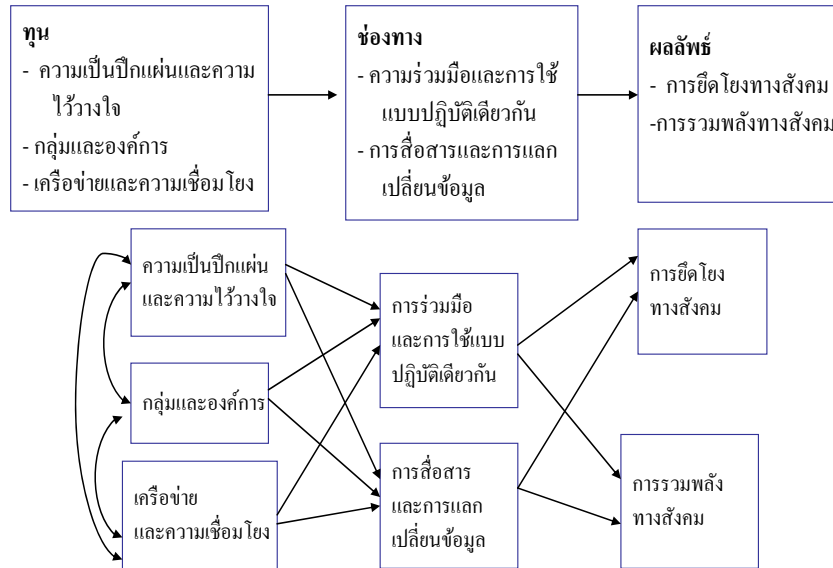
6. ศักยภาพของกลุ่มกับทุนชุมชน

ศักยภาพของกลุ่มเป็นความสามารถแฝงที่มีอยู่ในคนหรือชุมชนที่ยังไม่ได้ถูกนำไปใช้แต่ถ้ามีการกระตุ้นส่งเสริมจะทำให้เกิดการพัฒนา ดังนั้น ศักยภาพกลุ่ม หมายถึง ทุนชุมชน ซึ่งการให้ความหมายของทุนชุมชนนั้น ก็มีความหลากหลาย แตกต่างกันไป เช่นเดียวกับความหมายของคำว่า การพัฒนา และมีความเชื่อมโยงต่อการสร้าง การพัฒนาให้เกิดขึ้นในชุมชน

ทุนชุมชนเป็นเงื่อนไขและศักยภาพของชุมชนที่เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการเกิดความเข้มแข็งของกลุ่มอาชีพน้ำตาลแวนตำบลทำนบ เนื่องจากภายใต้กระบวนการสะสมทุนชุมชนที่แตกต่างกัน จะนำไปสู่การเป็นเงื่อนไขที่แสดงถึงระดับความเข้มแข็งของกลุ่มอาชีพน้ำตาลแวนของชุมชนทำนบในการจัดการทำอาชีพน้ำตาลแวนได้ นภภรณ์ หะวานนท์และคณะ (2546) ได้ให้ความหมายของ “ทุนชุมชน” ว่า

เป็นสิ่งที่คนในชุมชนหรือคนนอกชุมชนที่อยู่ในเครือข่ายความสัมพันธ์กับชุมชนสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการดำรงชีวิตและเป็นประโยชน์ต่อบุคคล ครอบครัว และเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน ทุนชุมชนจะได้รับการสร้างสรรค์ สืบสาน และสะสมกันต่อ ๆ มาจนกลายเป็นสิ่งแสดงออกถึงอัตลักษณ์หรือความเป็นชุมชน ส่วน “ทุนทางสังคม” หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ที่คนในชุมชนหรือเครือข่ายชุมชนได้สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อการดำรงชีวิตและการดำรงอยู่ของชุมชน ทุนทางสังคมถือเป็นทรัพยากรที่สำคัญ และมีคุณค่ายิ่งสำหรับการดำรงชีวิตของบุคคลที่อยู่ในเครือข่ายความสัมพันธ์ในชุมชนต่างๆ จะมีทุนทางสังคม ซึ่งมีขนาดและแบบแผนความร่วมมือที่แตกต่างกันไปได้หลายรูปแบบ แต่โดยทั่วไปแล้วจะเป็นการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์เพื่อร่วมมือกันในด้านต่างๆ ที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เช่น การช่วยเหลือแรงงานในการผลิต การสร้างที่อยู่อาศัย การจัดการผลผลิต การรักษาความมั่นคงปลอดภัยในชุมชน การช่วยเหลือกันเมื่อต้องเผชิญกับภาวะวิกฤติทางธรรมชาติ การช่วยเหลือกันเมื่อเจ็บป่วย เป็นต้น

ทุนทางสังคมถือเป็นทรัพยากรที่สำคัญและมีคุณค่ายิ่งสำหรับการดำรงชีวิตของบุคคลในชุมชน สังคมที่มีคุณค่าความศรัทธา การแบ่งปัน การเห็นอกเห็นใจ ช่วยเหลือกันและกัน เป็นบรรทัดฐานมีแนวโน้มของความร่วมมือและเห็นอกเห็นใจกัน รวมไปถึงการสื่อสารและแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกันสูงมาก ซึ่งจะตรงข้ามกับสังคมที่ขาดความไว้วางใจกันและมีค่านิยมแบบตัวใครตัวมัน สังคมแบบแรกมีความปลอดภัยในชุมชนมาก มีความมั่นคงสูง มีความมุ่งหวังสร้างสังคม ในทางก้าวหน้ามีส่วนร่วมทางการเมืองและยึดประโยชน์ส่วนรวมสูง ถึงขั้นมีความสามารถกดดันและควบคุมรัฐบาลได้ (Sawasdee Foundation, 2005: 5) ดังแผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 1 แผนภูมิแสดงรูปแบบสัมพันธ์ภาพเชิงโครงสร้างของทุนสังคม
ที่มา: ปรับจาก Sawasdee Foundation (2005: 5)

การก่อรูปของ “ทุนชุมชน” เกิดจากการสั่งสมความรู้และประสบการณ์ของชุมชนหมู่บ้านที่มีต่อสิ่งต่างๆ โดยรอบ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็น “บริบททางกายภาพ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง” เพื่อเป็นปัจจัยที่นำไปสู่การดำรงชีวิตของคนในชุมชนเอง โดยการก่อรูปทุนชุมชนนี้เมื่อเกิดขึ้นแล้วยังก่อให้เกิดการสะสมทุนอื่น ๆ เกิดขึ้นตาม โดยทุนชุมชนอาจแบ่งออกเป็น 4 มิติ อันได้แก่ ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ทุนทางเศรษฐกิจ และทุนการเมือง (นภาภรณ์ หะวานนท์ และคณะ อ่างถึงใน อัจฉรา วงศ์วัฒนามงคล 2545: 22)

ทุนของชุมชนได้สรุป *ความหมาย* ไว้ว่า “ทุนชุมชน” ไม่ได้หมายถึงเพียง “เงิน” แต่ยังหมายถึงทุนประเภทต่าง ๆ (พจนีย์ ทรัพย์สमान 2546 : 11) อันได้แก่

- 1) ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ทรัพยากรที่นำมาใช้ในการทำผลผลิตจากพืช สัตว์ และแร่ธาตุต่าง ๆ
- 2) ทุนมนุษย์ ได้แก่ ภูมิปัญญา ความรู้ ความสามารถ แรงงาน คุณธรรมและความดีในตัว

3) ทูทางสังคม ได้แก่ ความเชื่อถือกัน ความสามัคคี การรวมกลุ่ม และกฎเกณฑ์ทางสังคม ซึ่งร้อยรัดผู้คนให้อยู่กันเป็นชุมชนเป็นพี่น้องไว้วางใจกัน มีความเชื่อมั่นและสร้างเครือข่าย

4) ทูทางการเงิน ได้แก่ เงินจากการขายหุ้นให้สมาชิก และคนภายนอก หรือการลงทุนของกลุ่มออมทรัพย์

จากความหมายของทุนชุมชนทั้ง 4 ด้านคือ ทุนทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม และทุนการเงิน ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ได้ว่าเป็นศักยภาพของกลุ่มมีแฝงอยู่ในคน หรือชุมชนอันนำไปสู่การพัฒนาที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งขึ้นแนวทางหนึ่งก็ได้

7. ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มรวมตัวกันได้

กลุ่มที่รวมตัวกันได้ในชุมชนนี้ ก่อนข้างจะเป็นกลุ่มตามผลประโยชน์ของอาชีพและดูเหมือนชาวบ้านในชุมชนมีความสามารถในการจัดตั้งและบริหารกลุ่มได้เป็นอย่างดี ยกตัวอย่างเช่น การจัดตั้งกลุ่มน้ำตาลแวน เป็นต้น คนที่สนใจในอาชีพนี้ ซึ่งเริ่มต้นด้วยผู้ทำอย่างไม่เป็นทางการก่อนเรียกหรือชวนมาคุยกันแล้วก็มี การพูดถึงความจำเป็น ต้องมีประธานกลุ่ม ก็มีการกรอกในหมู่สมาชิกว่าจะให้ใครเป็นประธาน เมื่อได้ประธานแล้วก็จะพูดถึงแนวทางในการทำงานของกลุ่มเพื่อได้แนวทางแล้วก็เขียนระเบียบขึ้นมาทำเป็นรูปแบบหรือทำเป็นทางการเพื่อเป็นแนวทางสำหรับการบริหารหรือการจัดการกลุ่ม เช่น อาจจะได้หรือไม่ได้เงินงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลดังกล่าว เป็นต้น หากได้ถือว่าเงินมาจากอาชีพของประชาชน เมื่อเองงบประมาณมาแล้วก็ต้องใช้ให้เกิดประโยชน์จริง ใช้อย่างถูกต้อง คุ่มค่ากับที่ประชาชนเขาเสียภาษี ฉะนั้นจึงต้องวางระเบียบการใช้จ่ายเงินให้รัดกุมในใช้จ่ายเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ต้องมีระเบียบการใช้อย่างไรต้องเขียนออกมาให้ชัดเจนเพื่อจะได้ตรวจสอบได้ เราจะเห็นได้ว่ากระบวนการการบริหารจัดการของกลุ่มในชุมชนนี้ได้รับการพัฒนาด้านการเรียนรู้จนสามารถดำเนินการกลุ่มของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ (นภทรณ์ หะวานนท์ และคณะ, 2550 อ้างถึงใน สุรวุฒิ ปีชง 2550: 272)

8. ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มเข้มแข็ง

กลุ่มรวมตัวกันตามผลประโยชน์อาชีพ ซึ่งเป็นกลุ่มที่เป็นฐานที่สำคัญของเศรษฐกิจชุมชน ความสำเร็จของกลุ่มนอกจากมีกระบวนการบริหารหรือจัดการที่ดีดังกล่าวแล้วยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่ทำให้กลุ่มเข้มแข็ง คือ คนที่เป็นชาวบ้านมารวมกลุ่มกันนั้นจะต้องมีความจริงใจเห็นความสำคัญของการมีกลุ่มว่า ถ้ามีแล้วเพิ่มประโยชน์อะไรบ้างทั้งที่เป็นของส่วนตัวและส่วนรวม มีความอดทน หมายความว่าในบางครั้ง ความขัดแย้งอาจเกิดขึ้นในกลุ่มได้ สมาชิกต้องอดทนกับความขัดแย้งให้อาใจเขามาใส่ใจเราทนรับฟังกัน แล้วความเข้าใจหรือการประสาน

ประโยชน์ก็จะเกิดขึ้น ซึ่งที่นี้ชาวบ้านเขามีอะไรก็จะพูดคุยกัน ปรับความเข้าใจกันเสมอ มีความเสียสละ หมายถึง เสียสละเวลามาร่วมประชุมและสละทรัพย์สินบ้าง หากกลุ่มต้องการให้ความช่วยเหลือ สมาชิกต้องเป็นคนเปิดใจกว้างยอมรับฟังคำวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ และที่สำคัญคือ ผู้นำกลุ่มอาชีพน้ำตาลแว่นนี้ต้องเข้มแข็งและเสียสละ “การเป็นผู้นำกลุ่มแต่ละกลุ่มให้ประสบผลสำเร็จ ถ้าเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวแล้วคิดว่า ใครจะตั้งมาอย่างก็ตามกลุ่มไม่สำเร็จแน่ คือ เราต้องมีความเสียสละ อดทน ยอมรับคำตำหนิ อะไรหลาย ๆ อย่างเมื่ออยู่จุดนี้เราเองแหละ เราจะต้องใจเย็นนะ และการจะไม่ให้กลุ่มแตก หากจะทำอะไรในนามกลุ่มหรือการตัดสินใจของกลุ่มต้องมาจากการลงมติ “ส่วนมากจะถือมติเป็นหลัก จะทำอะไรก็มาลงมติกัน” จะทำให้ไม่เกิดความขัดแย้งหรือกลุ่มแตกหรือเกิดความหวาดระแวงระหว่างกัน ซึ่งจะทำให้กลุ่มอ่อนแอลง (นภาพรณ์ หะวานนท์ และคณะ, 2550 อ้างถึงใน สุรวุฒิ บัดไซสง 2550: 272-273)

9. ประโยชน์ของการรวมกลุ่ม

สิ่งที่ชาวบ้านเห็นได้อย่างชัดเจนในการรวมกลุ่มมี 2 ประการสำคัญได้แก่ 1) ทำให้ได้รับเงินทุนช่วยเหลือ คือ หากมีกลุ่มแล้วเงินทุนต่าง ๆ จากภายนอกมักจะให้ความช่วยเหลือกลุ่ม เพราะมีความพร้อมและอีกประการหนึ่งคือ กองทุนมักไม่ให้ความช่วยเหลือเป็นรายบุคคล จะให้เป็นกลุ่ม และ 2) ให้มีอำนาจในการต่อรองในกรณีที่กลุ่มต้องการขายผลผลิต อำนาจหรืออิทธิพลของกลุ่มสามารถนำไปต่อรองกับพ่อค้าที่มาซื้อสินค้าได้ เวลาขายสินค้าก็บอกกับพ่อค้าว่า กำหนดราคาเองไม่ได้ต้องให้กลุ่มเป็นคนตัดสินใจ เมื่อพ่อค้าบอกว่าจะซื้อราคาเท่าไรก็นำราคานั้นไปปรึกษากลุ่ม ถ้ากลุ่มเห็นด้วยก็ขายไปหรือหากกลุ่มเห็นว่าราคาต่ำไปขายไม่ได้ สมาชิกในกลุ่มก็รวมหัวกันไม่ขายให้ทั้งหมด พ่อค้าก็ซื้อสินค้าไม่ได้ ในที่สุดก็ซื้อตามราคาของกลุ่มต้องการ

นอกจากนี้กลุ่มยังมีอำนาจในการต่อรองกับหน่วยราชการได้ หากมีกลุ่มแล้ว จะขอความร่วมมือง่าย เช่น กลุ่มเลี้ยงไก่ รายงานไปยังนายอำเภอว่า ไก่ของกลุ่มชุมชนนี้เป็นโรคอหิวาต์ไม่เกิน 3 วัน นายอำเภอก็สั่งให้ปศุสัตว์เข้ามาดูแลให้ทันที เป็นต้น ซึ่งพบว่าได้ผลมากเพราะกลุ่มเหล่านี้เป็นกลุ่มของอาชีพที่ทางอำเภอเข้ามาส่งเสริม ซึ่งหากผลประกอบอาชีพตามกลุ่มที่ทางอำเภอมาแนะนำ อำเภอก็ได้ผลงานไปด้วยในฐานะมาช่วยสร้างกลุ่มไว้ด้วย

การรวมกลุ่มทำให้หมู่บ้านหรือชุมชนประกอบอาชีพหรือทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้ผลสำเร็จ ทำให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้การถ่ายทอดกันบนความสัมพันธ์ที่ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน เพราะมีประโยชน์เชิงอาชีพร่วมกันไม่มีการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกัน ดังนั้นความสัมพันธ์แบบนี้จึงมีความใกล้ชิด เห็นใจกัน มีสำนึกร่วมกัน และกลายเป็นการเรียนรู้จากกันในบรรดากลุ่มต่าง ๆ อย่างดี เพราะความสัมพันธ์ในกลุ่มแบบนี้ทำให้คนมีใจเปิดกว้างและจริงใจต่อกัน หมู่บ้านอยู่ได้ เพราะการรวมกลุ่มกัน หากต่างคนต่างอยู่หรือมีความสัมพันธ์แบบเห็นห่างหรือไม่เท่าเทียมกัน

ไม่ไว้ใจหรือหวาดระแวงกัน ชุมชนก็จะไม่เข้มแข็งอย่างแน่นอน (นภกรณ หะวานนท์ และคณะ, 2550 อ้างถึงใน สุรวุฒิ ปีชโรสง 2550: 273)

10. เจอใจที่เป็นประเด็นปัจจัยของการเกิดความเข้มแข็งที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งตนเอง

ในเจอใจที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งของการพึ่งตนเอง คือ ภูมิปัญญาที่จะรู้จักพื้นฐาน และศักยภาพของตนเองเพียงพอที่จะเรียนรู้อย่างมีสติที่จะเลือกสรรวิชาความรู้ รวมทั้งเทคโนโลยี จากภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสม ทั้งในขณะเดียวกันก็มีวิชาความรู้ ของตนเองที่จะเสนอต่อโลกภายนอกด้วย ไม่ใช่เพื่อประกวดประชันหรือช่วงชิงประโยชน์ได้เสียกัน หากเพื่อเป็นสื่อสารปรองดองความรู้ ประสบการณ์และประโยชน์ร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กับประชาชนบ้านใกล้เรือนเคียงกัน (เสน่ห์ จามริก 2541: 188)

การพึ่งตนเองสรุปได้ว่า ต้องหมายความรวมถึงกลุ่มชนนั้น ๆ ต้องมีอิสระในการ ตั้งเป้าหมายและมีอิสระในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย โดยอาศัยความพยายาม และกำลังของตนเอง

1) หลักการพึ่งตนเอง

หลักในการพึ่งตนเองสามารถยึดหลักได้ 5 ประการ <http://www.rdpb.go.th/thai/concept/ecot.html>. (เข้าถึง 6 เมษายน 2552) ได้ว่าดังนี้

ประการที่ 1 ด้านจิตใจ คือ ทำตนให้เป็นที่พึ่งตนเอง มีจิตสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ ให้ตนเองและชาติโดยรวม มีจิตใจเอื้ออาทร ประณีประนอม เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก

ประการที่ 2 ด้านสังคม คือ แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงกัน เป็นเครือข่ายชุมชนที่แข็งแรง เป็นอิสระ

ประการที่ 3 ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ ต้องใช้และจัดการ อย่างฉลาด พร้อมทั้งหาทางเพิ่มคุณค่าโดยให้ยึดอยู่บนหลักความยั่งยืน

ประการที่ 4 ด้านเทคโนโลยี คือ สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีเทคโนโลยีเข้ามาใหม่ทั้งดีและไม่ดี ต้องแยกแยะบนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้าน เหลือใช้ เฉพาะที่สอดคล้องกับความต้องการและสภาพแวดล้อม และควรพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญา ของตนเอง

ประการที่ 5 ด้านเศรษฐกิจ คือ ที่ผ่านมานักพัฒนามุ่งเพิ่มรายได้เพียงอย่างเดียว โดยไม่มีการมุ่งการลดรายจ่าย ทำให้เศรษฐกิจประสบกับปัญหาระยะยาว ในปัจจุบัน ต้องปรับทิศทางใหม่ คือ ต้องมุ่งลดรายจ่ายเป็นสำคัญก่อน และยึดหลักพออยู่พอกิน

ดังนั้นในการพึ่งตนเองจะต้องยึดหลักเดินทางสายกลางและยึดหลักการของการมีความพอเพียง มีความสุขและพอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่แล้ว

2) ทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท

การพึ่งตนเองที่ว่าด้วยทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทมีหลายรูปแบบที่จะนำมาจับเป็นประเด็น หรือใช้อ้างอิงในการทำวิจัยเชิงคุณภาพได้ ในทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทในที่นี่จะสามารถแบ่งได้เป็น 6 รูปแบบ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์ 2542: 92-97) ได้ว่า

(1) การพัฒนาของชุมชนชนบทเกิดจากการพึ่งตนเองของชุมชนชนบท

การพึ่งตนเองของชุมชนชนบท เป็นการที่ชุมชนชนบทที่มีความสมดุลในสิ่งที่จำเป็นต่าง ๆ โดยเฉพาะมีความสมดุลในเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ และสังคมวัฒนธรรม

การพึ่งตนเองของชุมชนโดยสภาพ คือ การที่ชุมชนมีความสมดุลหรือความมั่นคง การมีสภาพเช่นนี้ได้หมายความว่าชุมชนมีความสมบูรณ์ด้านต่าง ๆ มากพอสมควร มีกินมีใช้ มีการศึกษา มีปัญญา มีจิตใจที่พอเหมาะพอดี สภาพเช่นนี้ก็คือสภาพพัฒนาระดับหนึ่งนั่นเอง จึงกล่าวได้ว่า การพึ่งตนเองเป็นเหตุให้เกิดการพัฒนา ยิ่งพึ่งตนเองได้มากก็ยิ่งพัฒนามาก นอกจากการพึ่งตนเองจะทำให้เกิดการพัฒนาได้แล้ว การพึ่งตนเองยังจะรักษาความพัฒนาให้มั่นคงถาวรต่อไปอีกด้วย เพราะการสามารถรักษาสมดุลจะเป็นเสมือนการออกกำลัง ทำให้ร่างกายแข็งแรง หากร่างกายเจ็บป่วยหรือขาดดุลก็จะมีอาการเรียกร้องรักษาให้กลับสู่ความปกติ ประการสุดท้ายการพึ่งตนเองยังจะช่วยการพัฒนาในด้านกรก่อกองการพัฒนา ทำให้กำหนดทิศทางด้านต่าง ๆ ความเร็ว ระยะเวลา วิธีการพัฒนา หรือการวางโครงการพัฒนาได้อย่างรอบคอบ มีประสิทธิภาพ

(2) การพึ่งตนเองของชุมชน เกิดจาก TERMS (Technology, economic, natural resource, mental)

การพึ่งตนเองของชุมชนเกิดจาก TERMS ทำให้ชุมชนชนบทจะพึ่งตนเองและพัฒนาได้ คือ เทคโนโลยี (Technology=T) เศรษฐกิจ (Economic=E) ทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resource=R) จิตใจ (Mental=M) และสังคมวัฒนธรรม (Socio-cultural=S) ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญ มีดังนี้

ก. เทคโนโลยี เป็นเครื่องการทำงานใด ๆ รวมทั้งการพึ่งตนเองหรือการสร้างสมดุล

ข. เศรษฐกิจ เป็นเรื่องปากเรื่องท้องหรือเรื่องที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ เพราะชุมชนก็เหมือนกับคนต้องกินต้องใช้ จึงจะมีชีวิตอยู่ได้

ค. ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิตของชุมชน จำเป็นต้องมีให้พอและมีมากพอสมควรใช้อย่างคุ้มค่า เช่น ดิน น้ำ อากาศ ป่าไม้ แร่ธาตุ เป็นต้น

ง. จิตใจ เป็นเรื่องสำคัญขององค์ประกอบของชุมชน คือ คน ชุมชน จะพึ่งตนเองได้ คนต้องมีจิตใจเฉพาะประเภทหนึ่ง เช่น มีความเชื่อตัวเอง ว่าสามารถจะพึ่งตนเองได้ สามารถจะทำงานได้ดีมีประสิทธิภาพ รู้จักผ่อนหนักผ่อนเบา รู้จักพอไม่โลภมาก สามารถทำงาน ให้บรรลุเป้าหมายได้ เป็นต้น

จ. สังคมและวัฒนธรรม เป็นเรื่องของกลุ่มคนและระเบียบวินัย ปัจจัยเกี่ยวกับกลุ่มคน เช่น กลุ่มที่มีความสมัครสมานสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ผู้นำที่เข้มแข็ง สามารถนำคนทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีระเบียบวินัยที่เอื้ออำนวยต่อการทำงาน คือ มีความขยัน ความประหยัด จะช่วยทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ เป็นต้น

(3) การพึ่งตนเองของชุมชน เกิดจาก Functional matrix (ความสัมพันธ์เชิงหน้าที่)

เป็นการทำหน้าที่ของ TERMS แต่ละตัวที่มีทั้งการทำหน้าที่ เพื่อผลประโยชน์เฉพาะตัวและขณะเดียวกัน ก็จะทำประโยชน์แก่ตัวผู้อื่น ในโครงสร้างนี้ หรือระหว่าง 5 องค์ประกอบ ตัวเหตุที่ทำให้เกิดการพึ่งตนเองในที่นี้ คือ TERMS นั้นเอง แต่การแยกความสัมพันธ์เชิงหน้าที่ของ TERMS ออกมาเป็นตัวเหตุต่างหาก เพราะต้องการเน้นตรงที่ TERMS แต่ละตัวมีพลังอีกชนิดหนึ่ง คือ พลังความสามัคคีของทั้ง 5 ตัว เหตุนี้มันอันเกิดจากการทำงาน เพื่อผู้อื่นด้วยของแต่ละเหตุ เช่น รถไถนา ไถนาเป็นการทำหน้าที่เพื่อตัวเอง แต่ขณะเดียวกัน นาที่ถูกไถแล้วก็ดีหรือรถไถนาทำงานอีกหลายอย่างเพื่อเพื่อนใน TERMS นี้เองก็มีความสามัคคี และเป็นแรงอีกอย่างหนึ่งต่างหากจาก TERMS เป็นต้น

(4) การพึ่งตนเองของชุมชนเกิดจาก BAN (Balance, Ability, Networking)

เป็นกระบวนการสร้างความพัฒนาและการพึ่งตนเอง ที่จะต้องมีกิจกรรม ทั้ง 3 อย่างควบคู่กันไป คือ การสร้างความสมดุลในแต่ละตัวของ TERMS การสร้างความสามารถ ในแต่ละด้านคือ 5 ด้านของ TERMS และความสามารถในการจัดการชุมชน (Community management) เหมือนกับการจัดการในบริษัทจำกัดทีเดียว และการสร้างวงจรของมิตรภาพ ระหว่างชุมชน เช่นเดียวกับที่เอกชนต้องมีเพื่อน ชุมชนก็จะต้องมีเพื่อน ไว้เป็นคู่คิด ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ที่ได้กล่าวมาแล้วว่า BAN คือ กิจกรรมสามอย่างมี การสร้างความสมดุล การสร้างความสามารถ และการสร้างโครงข่าย ซึ่งจะเห็นได้ว่าล้วนเป็นคุณต่อการพึ่งตนเอง ของชุมชน ในขณะที่ B (Balance) ไม่ใช่ของใหม่ เพราะได้พูดมาแล้วแต่ที่พูดมากแล้วเป็นเรื่องแฝง อยู่ในความหมายของการพึ่งตนเอง แต่ในที่นี้แยกออกมาเป็นตัวเหตุต่างหากอย่างเด่นชัด สำหรับ A (Ability) ถ้าหากถึงความสามารถ 5 ด้านใน TERMS ก็ไม่ใหม่ แต่ตรงนี้ก็ย้ำให้เห็นว่ากิจกรรม ที่จะต้องทำและยังมีความสามารถด้านการจัดการชุมชน (Community Management) เข้ามาอีกด้านหนึ่ง

สิ่งนี้สำคัญมากจะช่วยให้เกิดความสมดุลและช่วยให้มีการสร้างความสามารถ 5 ด้านนั้น ตัวสุดท้ายคือ N (Networking) ช่วยขยายกิจกรรมการพึ่งตนเองให้กว้างขวางขึ้นมา ไม่จำเป็นต้องพึ่งแต่ตนเอง การพึ่งตนเองอาจรวมถึงการพึ่งผู้อื่นเพื่อให้ตัวเองพึ่งตนเองได้ด้วย เครือข่ายหรือโครงการจึงมีความสำคัญต่อการพึ่งตนเองของชุมชน

(5) การพึ่งตนเองของชุมชนเกิดจาก PAR (Participatory Action Research)

การพึ่งตนเองในความหมายนี้ ได้ให้ไว้ว่า เป็นทั้งการพึ่งตนเองและการพัฒนาของชุมชนจะต้องมีกิจกรรมหลัก 2 ประเภทควบคู่กันไป คือ การสร้างความสามารถในการพึ่งตนเองและพัฒนา (Action) และการทำวิจัย เช่น การประมวลผลงานอยู่ตลอดเวลา เพื่อปรับปรุงการทำงานให้ดีขึ้นอยู่เสมอ เป็นต้น คำว่าความร่วมมือ (Participation) นั้นหมายถึงทั้งนักพัฒนา นักวิชาการ ไม่ว่าจะเป็นราชการหรือเอกชน รวมทั้งประชาชนชาวบ้าน จะต้องเข้าร่วมกันในกิจกรรมที่เกิดขึ้นนั้น ๆ ด้วยกันทุกฝ่าย (อำนาจ อนันตชัย 2542: 9)

ใน PAR นี้จะเป็นทั้งสามประสาน โดยการนำเอาประชาชนเข้ามาร่วมงานพัฒนาและให้ทำการวิจัยไปด้วยกับนักพัฒนา นักวิชาการ หรือองค์กรเอกชน มีประโยชน์แก่การพึ่งตนเองของชุมชนหลายประการ ประการแรกให้มีกำลังแรงงานและกำลังปัญญาในการพัฒนามากขึ้น ประการที่สองทำให้ประชาชนสามารถกำหนดเส้นทางชีวิตของตนเองร่วมกับนักพัฒนา ประการที่สามทำให้เกิดการเรียนรู้หลายอย่างจากการทำงานร่วมกัน ประการที่สี่เกิดความรู้สึกว่าผลงานพัฒนาเป็นผลงานของตนและรู้สึกหวงแหน และประการที่ห้าสำคัญมากคือเพื่อพัฒนาหรือนักพัฒนาอื่นใดถอนออกไปแล้ว ชาวบ้านก็จะสามารถดำเนินการเปลี่ยนแปลงชุมชนของตนเองต่อไปได้ ทำให้เกิดการพึ่งตนเองได้หรือการพัฒนาที่ยั่งยืน

(6) การพึ่งตนเองของชุมชนเกิดจาก Resocialization (การขัดเกลาทงสังคัมครั้งใหม่)

เป็นการจัดทำเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประชาชนให้หันกลับไปเห็นคุณค่าของความเป็นไทย เอกลักษณ์ไทย วัฒนธรรมไทย และความรู้พื้นบ้าน (Folk Wisdom) เพื่อจะได้นำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอย่างไทย ที่ต้องทำให้กลับมาสนใจเพราะประชาชนจำนวนมากถูกอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกเข้าไปครอบงำ วัฒนธรรมตะวันตกบางอย่างไม่เหมาะสมกับสังคัมไทย ใช้วัฒนธรรมตะวันตกนำชีวิตไทย นอกจากจะเสียเอกลักษณ์แล้ว ยังทำให้เกิดความไม่สมดุล เกิดปัญหาสังคัม หรือบางแห่งวัฒนธรรมไทยล่มสลายหรือเสียหายไปมาก เราจึงต้องรื้อฟื้นกลับมา

การขัดเกลาทงสังคัมครั้งใหม่ เป็นประโยชน์ต่อการพึ่งตนเองได้ เพราะการขัดเกลาทงสังคัมก็คือ การศึกษานั้นเอง เพียงแต่เป็นการศึกษาอย่างกว้างขวางทั้งนอกโรงเรียน

และในโรงเรียน ทั้งเรื่องอาชีพและเรื่องทั่วไป ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ทั้งการให้ความรู้และความชำนาญด้านต่าง ๆ ด้วย การที่ต้องการขัดเกลาครั้งใหม่เพราะคนในชุมชนได้มีการขัดเกลากันมาก่อนแล้ว โดยเฉพาะทำให้รับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาอย่างท่วมท้น และกะทันหัน หลังล้มหรือละเลยวัฒนธรรมไทยอันนุ่มนวล รมเย็นไปเสีย ทำให้เกิดปัญหาสังคมมากมาย การขัดเกลาทางสังคมครั้งจะพยายามหันเหประชาชนมารื้อฟื้น และดำเนินชีวิตแบบไทยที่ไม่วัตถุนิยมมาก ไม่บริโภคนิยมมาก ไม่ตัวใครตัวมันมาก ไม่เอาชนะคะคานกันมาก หันกลับมาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน กินน้อยใช้น้อย รักพวกรักพ้อง สนใจใฝ่ธรรมะ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ย่อมจะช่วยให้พึ่งตนเองได้อีกทางหนึ่ง

ทฤษฎีการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทที่กล่าวมานี้ ทางผู้ศึกษาวิจัยได้นำมาเป็น แนวคิด แนวทาง และประยุกต์ เพื่อวิเคราะห์หาผลการศึกษาวิจัยตามงานวิจัยที่ตนเองได้ทำไว้ เช่น นำมาประยุกต์เพื่อวิเคราะห์ ในเรื่องการเกิดความเข้มแข็งของกลุ่ม กลุ่มอาชีพน้ำตาลแว่น ตำบลท่าบอบ การมีส่วนร่วมกันในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม และเงื่อนไขที่นำสู่ความเข้มแข็งของกลุ่มน้ำตาลแว่นได้ เป็นต้น ตามที่ศึกษาวิจัยอยู่หรือในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านสังคม เทคโนโลยี ทรัพยากร เศรษฐกิจ คนหรือจิตใจ เป็นต้น

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้เลือกรูปแบบที่ 2 คือ การพึ่งตนเองของชุมชน เกิดจาก TERMS (Technology, Economic, Resource, Mental, Social-natural) มาประยุกต์ในการหาเงื่อนไขหรือประเด็นปัจจัยใดบ้าง ที่สามารถให้กลุ่มอาชีพน้ำตาลแว่นตำบลท่าบอบเกิดความเข้มแข็งได้จากทางด้านใดบ้าง เพราะสามารถนำมาใช้หาความจริงของการวิจัยเชิงคุณภาพในเรื่องเงื่อนไขการเกิดความเข้มแข็งของกลุ่มอาชีพน้ำตาลแว่นตำบลท่าบอบได้

11. เงื่อนไขที่เป็นประเด็นปัจจัยของการเกิดความเข้มแข็งที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

มีผู้ให้ความหมายที่แตกต่างกันออกเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม เพราะปัจจุบัน จะทำกิจกรรมใดหรือดำเนินการใด ๆ ก็จะได้รู้จักกับคำว่ามีส่วนร่วมกันเกือบทุกรูปแบบ ดังนั้น การมีส่วนร่วมความหมายของการมีส่วนร่วมก็แตกต่างกันไปตามความคิดของแต่ละคน ที่ได้ให้ไว้ว่ามี 2 ลักษณะ (ปาริชาติ วลัยเสถียร 2542: 138-139) คือ

ลักษณะที่ 1 การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผนการตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารการจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการในโครงการพัฒนาดังกล่าว จะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีและวัฒนธรรมชุมชน

ลักษณะที่ 2 การมีส่วนร่วมทางการเมืองสามารถแบ่งได้เป็น 2 ประเภท มีประเภทที่ 1 การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชนอันก่อให้เกิดกระบวนการ และโครงการที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตน และได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา ประเภทที่ 2 การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนา โดยรัฐมาเป็นการพัฒนาที่ประชาชน มีบทบาทหลักโดยการกระจายอำนาจในการวางแผน จากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะเป็นเอกเทศ ให้มีอำนาจทางการเมือง ทางการบริหาร และมีอำนาจต่อการจัดการทรัพยากรอยู่ในมาตรฐานเดียวกัน โดยประชาชนสามารถตรวจสอบได้ กล่าวได้ว่าเป็นการคืนอำนาจในการพัฒนา ให้แก่ประชาชน ให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง

ในการมีส่วนร่วม ได้มีการให้ความหมายว่า เกิดจากความร่วมมือของบุคคล ทั้งปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกัน ร่วมกันรับผิดชอบ หรือเข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม เพื่อการพัฒนาและแลกเปลี่ยนให้เป็นที่ไปในทิศทางที่ต้องการ (พรณีกา โสคติพันธ์ 2543: 21)

การมีส่วนร่วม อีกความหมายว่า เป็นการเข้าร่วมอย่างแข็งขันของกลุ่มบุคคล ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกขั้นตอนของโครงการ การมีส่วนร่วมต้องเป็นไปในรูปที่ผู้รับการพัฒนาตลอดไป ทั้งนี้เป็นการเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาที่แท้จริงและถาวร (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ 2545: 113)

การมีส่วนร่วมกล่าวว่า เป็นการที่ปัจเจกบุคคล กลุ่ม หรือชุมชน มีความคิดเห็นพ้องต้องกันในเรื่องที่มีผลกระทบใด ๆ ต่อการดำเนินชีวิตของตนเอง แล้วมีการแสดงให้เห็นถึงความต้องการร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงให้เป็นที่ไปตามวัตถุประสงค์ของตน จนมาสู่การตัดสินใจกระทำการเพื่อให้บรรลุถึงความประสงค์นั้นๆ มีความร่วมมือและรับผิดชอบในกิจกรรมนั้นๆ มีกลุ่มหรือองค์กรชุมชนรองรับ ประชาชนที่เข้าร่วมมีการพัฒนาภูมิปัญญาและการรับรู้สามารถคิดวิเคราะห์ และตัดสินใจ เพื่อกำหนด การดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเอง ประชาชน หรือชุมชนได้พัฒนาขีดความสามารถของตน ในการจัดการควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ในฐานะสมาชิกของสังคม (สุเมธ ทรายแก้ว, 2545 อ้างถึงใน อรพรรณ ขุนทอง 2548: 19)

ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการพัฒนาแบ่งได้ 5 ขั้นตอนดังนี้ (อकिन รพีพัฒน์, 2543 อ้างถึงใน สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ 2545: 116) ขั้นที่ 1 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การพิจารณาปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา ขั้นที่ 2 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหา

สาเหตุแห่งปัญหา ชั้นที่ 3 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาและพิจารณาแนวทางวิธีการในการแก้ปัญหา ชั้นที่ 4 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา ชั้นที่ 5 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมการพัฒนา

กล่าวได้ว่าขั้นตอนของการมีส่วนร่วม เป็นการจัดลำดับความสำคัญของงานหรือแผนงานที่ตั้งไว้ให้เกิดผลจากการมีส่วนร่วมตามเป้าหมายที่วางไว้

การมีส่วนร่วมสรุปได้ว่า บุคคลหรือกลุ่มมีส่วนร่วมรับผิดชอบ ร่วมตัดสินใจ ร่วมแก้ปัญหา ร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาหรือดำเนินกิจกรรมให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

12. เงื่อนไขการมีเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในอดีต

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้สืบค้นเงื่อนไขของการมีเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในอดีตก่อนที่จะได้รับผลกระทบจากกระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย โดยอาศัยการเล่าประสบการณ์ของชาวบ้านในชุมชนในเรื่อง ความเชื่อและโลกทัศน์ การทำมาหากิน ระบบความรู้ และภูมิปัญญา ระบบความสัมพันธ์ในชุมชนและวิถีชีวิตโดยทั่ว ๆ ไปมีข้อสรุปดังนี้ (นภาพรณัฏ หารานนท์ และคณะ, 2550 อ้างถึงใน เพ็ญสิริ จิระเดชากุล พนารักษ์ ปริดากรณ์ พรใจ ลี้ทองอิน 2550: 185-186)

1) การที่ชุมชนคงความสมดุลแห่งความพอเพียงไว้ได้นั้น เบื้องแรกเป็นเพราะชุมชนมีความเชื่อและโลกทัศน์ที่มีมิติแบบองค์รวม (Holistic) ที่ว่า ระบบความสัมพันธ์ในการดำรงชีวิตทั้งหมดของมนุษย์ เป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ทางธรรมชาติหรือระบบนิเวศทั้งสิ้น เนื่องจากธรรมชาติเป็นแห่งทรัพยากรพื้นฐานสำคัญที่สุดต่อการดำรงชีวิตและความมั่นคงทุกด้าน และในทางกลับกันลักษณะเศรษฐกิจและวิถีชีวิตทั้งหมดของมนุษย์ ก็มีผลกระทบต่อคุณภาพของระบบนิเวศโดยตรง เมื่อเป็นเช่นนี้เศรษฐกิจจึงต้องตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติและจำเป็นต้องมีขีดจำกัดของความเจริญเพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศไว้การมีมโนทัศน์รวบยอดที่มีมิติแบบองค์รวมเช่นนี้จึงถือว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจแบบพอเพียงและสามารถดำรงความเข้มแข็งนี้ได้ในระยะเวลายาวนาน ทั้งนี้เป็นเพราะมโนทัศน์แบบนี้ถูกผลิตซ้ำต่อเนื่องอยู่ตลอดเวลาในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นวิธีการสอนที่ถ่ายทอดจากพ่อแม่ และบรรพบุรุษ หรือการเรียนรู้ด้วยตัวเองที่เห็นจริงในชุมชน ประกอบกับการที่เป็นชุมชนปิดห่างไกลเข้าไปในป่า และมีความสัมพันธ์กับภายนอกที่น้อยมาก

2) เมื่อมองทางด้านโครงสร้างทางสังคมของชุมชนเอง เห็นได้ว่าการมีลักษณะโครงสร้างความสัมพันธ์ที่ภายในชุมชนมีความผูกพันระหว่างกันสูงจากการเป็นชนเผ่าเดียวกัน มีการจัดระเบียบความสัมพันธ์ภายใต้ระบบอาวุโส โดยผู้เฒ่าผู้แก่มีบทบาทสำคัญในการควบคุม

ระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนลักษณะโครงสร้างความสัมพันธ์แบบนี้ทำให้ชุมชนสามารถสร้างบรรทัดฐานของการพึ่งพาอาศัยกัน มีการแบ่งปันอาหารและที่ทำกินได้

3) โครงสร้างของระบบเศรษฐกิจชุมชนมีลักษณะที่เปิดโอกาสให้คนสามารถพัฒนาศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์สูง เพราะเศรษฐกิจที่มีการบริโภคเป็นเป้าหมายแรกและสุดท้ายของการผลิต โดยไม่เน้นที่การแสวงหารายได้ที่เป็นตัวเงินเช่นนี้ คนในชุมชนจะมีกิจกรรมการผลิตที่เป็นของตนเอง จึงมีความใกล้ชิดกันอย่างมากระหว่างมนุษย์กับกิจกรรมการผลิต กิจกรรมการผลิตจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ยิ่งใหญ่ของชีวิตที่ชาวบ้านสามารถรับรู้ ปรับทิศทาง และควบคุมได้ด้วยตัวเอง แต่ก็ยอมรับการกำหนดจากธรรมชาติด้วยการกำกับด้วยความเชื่อและโลกทัศน์ของพวกเขา นอกเหนือไปจากนี้ ภายในโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจไม่มีกลไกในการสะสมส่วนเกิน ในรูปของเงินตราหรือทรัพย์สินต่าง ๆ อันมาจากการที่ภาวะความทันสมัยยังไม่เข้ามาถึงตัวชุมชน ซึ่งยิ่งทำให้ชุมชนดำรงความเป็นตัวตนแบบเก่าได้

4) ลักษณะด้านกายภาพของชุมชนที่ในอดีตมีทรัพยากรธรรมชาติอันเหลือเฟือ โดยเฉพาะ “ป่า” ที่มีความอุดมสมบูรณ์เมื่อเทียบกับประชากรที่มีจำนวนไม่มากนัก อย่างไรก็ตามการมีทรัพยากรเหลือเฟือของชุมชนนี้ย่อมแฝงนัยมาพร้อมกันกับเรื่องของการที่ชุมชนมีสิทธิในการจัดการและควบคุมการใช้ทรัพยากรได้ด้วยตัวเองด้วย ความเหลือเฟือดังกล่าวจึงจะคงอยู่ได้ ซึ่งเป็นไปได้ดีเพราะชุมชนมีโลกทัศน์ของการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติอย่างสมดุล ชาวบ้านจึงมีวิถีคิดถึงความสัมพันธ์ระหว่างการทำกินในปัจจุบันกับการทำกินในอนาคตนั่นคือ การดูแลรักษาธรรมชาติในเวลานี้เพื่อให้สามารถคงอยู่ได้อย่างสมบูรณ์ สำหรับอนาคตของลูกหลานรุ่นต่อ ๆ ไป

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็ง

ทฤษฎีความเข้มแข็งเชิงทฤษฎี “การอธิบายความเข้มแข็งของชุมชนจะต้องประกอบไปด้วยนิยาม หรือความหมายของชุมชน ว่ามีความหมายครอบคลุมในเรื่องใดบ้าง อะไรคือเงื่อนไขที่ชุมชนสามารถสร้างและดำรงความเข้มแข็งของชุมชนไว้ได้ และภายใต้เงื่อนไขต่าง ๆ ที่มีอยู่ชุมชนสามารถพัฒนากระบวนการที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนได้อย่างไร หากใช้กรอบคำถามเหล่านี้ในการสำรวจความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชนเท่าที่มีอยู่ในสังคมไทย นับว่ามีข้อจำกัดมาก ” (นภาพรณี หะวานนท์ และคณะ 2550: 33-34) ทั้งนี้เพราะ

ประการแรก การศึกษาที่มีอยู่ส่วนใหญ่ใช้หมู่บ้านเป็น “สนาม” ของการศึกษา ดังนั้นหากการศึกษาเหล่านี้จะมีมิติของความเข้มแข็งของชุมชนปรากฏอยู่ ก็จะจำกัดอยู่เฉพาะ

ความเข้มแข็งของหมู่บ้านไม่ครอบคลุมไปถึงความเข้มแข็งของชุมชนในรูปแบบอื่น นอกเหนือจากหมู่บ้านในชุมชนนั้น

ประการที่สอง ไม่มีการศึกษาที่มุ่งทำความเข้าใจกับนิยามของความเข้มแข็งของชุมชนจากมุมมองของคนในชุมชนโดยตรง ส่วนใหญ่แล้วเป็นการศึกษาในมิติต่าง ๆ ตามความสนใจของผู้ศึกษาวิจัย เช่น มิติทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง ทรัพยากรธรรมชาติ หรือวัฒนธรรม เป็นต้น และผู้วิจัยเป็นผู้ตีความและนำเสนอภาพลักษณ์ของแบบอุดมคติ (Ideal-type) ที่ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีงามหรือเป็นสิ่งที่มีความสำคัญหรือเป็นสิ่งที่ทำให้หมู่บ้านดำรงอยู่ได้ ภาพลักษณ์เหล่านี้อาจนำมาตีความต่อได้ว่าเป็นความเข้มแข็งของหมู่บ้าน แต่ในความเป็นจริงอาจจะไม่ได้เป็นความหมายที่คนในหมู่บ้านเห็นพ้องด้วย เช่น การนำเสนอว่าเศรษฐกิจแบบพอมีพอกินหรือการผลิตเพื่อบริโภค เป็นความเข้มแข็งของชุมชนอาจไม่ใช่สิ่งที่คนในชุมชนเห็นด้วยว่าเป็นความเข้มแข็งของชุมชนก็ได้ เป็นต้น

ประการที่สาม ยังไม่มีการวิจัยที่มุ่งศึกษาความเข้มแข็งของหมู่บ้านพร้อม ๆ กันไปในหลาย ๆ มิติ ทำให้เกิดข้อคำถามเกี่ยวกับความขัดแย้งหรือการประสานกันระหว่างมิติต่าง ๆ ของความเข้มแข็งของหมู่บ้าน เช่น หมู่บ้านที่มีความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจมีแนวโน้มจะมีความเข้มแข็งทางด้านการเมืองด้วยหรือไม่ เป็นต้น

ประการที่สี่ คำอธิบายเกี่ยวกับเงื่อนไข และกระบวนการที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของหมู่บ้านยังไม่ชัดเจนว่ามีอะไรบ้างและเงื่อนไขที่มีอยู่มีกระบวนการนำไปสู่ความเข้มแข็งของหมู่บ้านได้อย่างไร เช่น ประเด็นในเรื่องการมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ การมีความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเอื้ออาทรจะเป็นประเด็นที่ได้รับการกล่าวถึงมากกว่าเป็นเงื่อนไขที่ทำให้หมู่บ้านสามารถดำรงอยู่ได้ เป็นต้น แต่คำอธิบายถึงการปรับตัวหรือพลวัตของชุมชนที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์แตกต่างกันว่าจะสามารถพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งได้แตกต่างกันอย่างไรยังมีอยู่อย่างจำกัดมาก ทำให้เป็นการยากที่จะได้ข้อสรุปเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนได้

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน กล่าวถึงการให้โอกาสแก่ชุมชนได้แสดงความเข้มแข็งออกมา โดยการให้ชุมชนตัดสินใจแก้ไขปัญหาและจัดการพัฒนาด้วยพลังของคนในชุมชนเอง ชุมชนเข้มแข็งเมื่อคนรวมพลังตัดสินใจแก้ไขปัญหาและจัดการพัฒนา (มหาดไทย, กระทรวง. กรมการพัฒนาชุมชน 2542: 4)

ความเข้มแข็งที่เกี่ยวกับ กลุ่ม การรวมกลุ่ม การเกิดกลุ่ม และกลุ่มอาชีพ รวมแนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ความเข้มแข็งที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มอาชีพน้ำตาลแว่นตำบลทำนบในหัวข้อที่จะอธิบายต่อไปนี้ ผู้ศึกษาวิจัยนำมาใช้ประกอบหาเงื่อนไขการเกิดความเข้มแข็งของกลุ่มอาชีพน้ำตาลแว่นตำบลทำนบ ในการวิจัยศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ความหมายของกลุ่ม ลักษณะของกลุ่ม การจัดตั้งกลุ่ม หลักการรวมกลุ่ม กระบวนการสนับสนุนการดำรงอยู่ของกลุ่ม ความหมายของกลุ่มอาชีพ การจัดตั้งกลุ่มอาชีพ และการพัฒนาของกลุ่มอาชีพ ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

1. ความหมายของกลุ่ม

กลุ่ม หมายถึง การที่บุคคลจำนวนหนึ่งซึ่งมีมากกว่าสองคนขึ้นไป ได้มาอยู่รวมกัน ณ ที่ใดที่หนึ่ง (ณรงค์ เส็งประชา 2543: 43)

กลุ่ม หมายถึง บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป มีการติดต่อสังสรรค์กันอยู่เสมอ มีความสนใจ ในกิจกรรมร่วมกัน และมีความรู้สึกว่ามีบางสิ่งบางอย่างที่สำคัญคล้าย ๆ กัน และได้แบ่งลักษณะ ความสัมพันธ์ของสมาชิกกลุ่มไว้ 2 กลุ่ม ทะเนงศักดิ์ คุ้มไข่น้ำ (2542 อ้างถึงใน รัฐพล ภัทรคุณพิทักษ์ 2548: 13) ได้ดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มปฐมภูมิ (Primary Group) ซึ่งเป็นกลุ่มขนาดเล็กที่มีความสัมพันธ์กัน อย่างใกล้ชิด

กลุ่มที่ 2 กลุ่มทุติยภูมิ (Secondary Group) ซึ่งเป็นกลุ่มขนาดใหญ่ที่สมาชิกกลุ่ม มีความสัมพันธ์กันอย่างมีกฎเกณฑ์

กลุ่ม หมายถึง บุคคลรวมกันตั้งแต่สองคนขึ้นไป โดยมีแบบแผนของการปฏิบัติ ซึ่งกันและกันทางจิตวิทยาและเป็นที่ยอมรับซึ่งกันและกันในระหว่างกลุ่มสมาชิก และรวมทั้งกลุ่มอื่น ๆ ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มมีแบบอย่างของพฤติกรรมร่วมกัน โดยเฉพาะ (พัฒน์ บุญรัตพันธุ์ 2549: 118)

สรุปความหมายของกลุ่มได้ว่า กลุ่มจะต้องมีสมาชิกรวมกันตั้งแต่สองคนขึ้นไป มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก มีจุดมุ่งหมายและการทำกิจกรรมร่วมกัน พฤติกรรมจะเป็นไปตาม บทบาทหน้าที่ของสมาชิกในกลุ่ม

2. ลักษณะของกลุ่ม

1) ลักษณะของกลุ่มที่มีความร่วมมือกันดี (ณรงค์ เส็งประชา 2543: 89-94) ได้สรุป กลุ่มที่มีความร่วมมือกันดีเป็นปัจจัยที่ทำให้กลุ่มประสบผลสำเร็จไว้ดังนี้

- (1) ความคิดริเริ่ม ความต้องการและความสนใจร่วมกันอย่างจริงจังของสมาชิกกลุ่ม
- (2) มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นต่อกัน

(3) มีผลประโยชน์ร่วมกัน มีความซื่อสัตย์และไว้วางใจกัน ทำให้กิจกรรมกลุ่มประสบความสำเร็จ

(4) ผู้นำกลุ่มหรือผู้บริหารกลุ่มมีความสามารถในการบริหาร เป็นผู้ประสานงานที่ดี รู้จักใช้หลักจิตวิทยาที่ดีสามารถจะสร้างศรัทธาแก่สมาชิกกลุ่มได้ ทำให้กิจกรรมกลุ่มประสบความสำเร็จและอยู่ได้นาน

(5) ความสามัคคีของสมาชิกกลุ่ม หากสมาชิกกลุ่มและคณะกรรมการบริหารงานกลุ่ม มีความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งน้ำใจเดียวกัน มีการประสานงานที่ดีจะทำให้กลุ่มประสบความสำเร็จได้

(6) การสืบทอดและการถ่ายทอดความรู้ จะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้บุคคลเข้าร่วมกลุ่มได้ด้วยความสนใจและร่วมกิจกรรมได้นาน

2) ลักษณะของกลุ่มที่มีความเข้มแข็งดังต่อไปนี้ (ปรีชาติ วลัยเสถียร และคณะ 2543: 261)

(1) สามารถปกป้องผลประโยชน์ แก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของสมาชิกได้ และมีการกระจายผลประโยชน์อย่างเสมอภาค

(2) สมาชิกมีส่วนร่วม (Participation) ในกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มอย่างมีความรู้สึกเป็นเจ้าของและมีจิตสำนึกร่วมกัน

(3) กลุ่มมีผู้นำที่ดีสามารถแสดงบทบาทได้อย่างเหมาะสม

(4) กลุ่มมีความสามารถในการทำงานอย่างเป็นระบบด้วยตนเองไม่ต้องพึ่งพาคนภายนอก มีบทบาทในการตัดสินใจ กำหนดเป้าหมายที่เหมาะสม สอดคล้องกับทรัพยากรและความสามารถของสมาชิกกลุ่ม

(5) กลุ่มสามารถควบคุมปัจจัยต่าง ๆ ภายในองค์กรและสภาพแวดล้อมพื้นฐานของกลุ่มให้เป็นไปตามทิศทางที่พึงประสงค์ได้

(6) กลุ่มมีการปรับตัวที่จะทำให้บรรลุจุดมุ่งหมาย รักษาความมั่นคงและพัฒนากลุ่มให้เจริญต่อไปได้

สรุปลักษณะของความเข้มแข็งอาจกล่าวได้ว่า ต้องมีการรวมตัวกัน มีความสามัคคีกัน มีส่วนร่วมกัน ผลประโยชน์ร่วมกัน หรือทุก ๆ การดำเนินของกิจกรรมร่วมกัน และไปในทิศทางเดียวกัน

3. การจัดตั้งกลุ่ม

การเกิดการรวมกลุ่มหรือเป็นกลุ่มขึ้นมาจากแนวคิดของมนุษย์ เพื่อให้มีกิจกรรมร่วมกัน เกิดความร่วมมือร่วมใจกันในหมู่คณะ การจัดตั้งกลุ่มมีสาเหตุที่สำคัญของการจัดตั้งกลุ่มในการรวมกลุ่ม (ณรงค์ เส็งประชา 2543: 49-51) ไว้ดังนี้

1) เกิดจากธรรมชาติของมนุษย์ มนุษย์เมื่อเกิดมาจะมีช่วงระยะที่ไม่อาจช่วยตัวเองได้ จึงทำให้มนุษย์เห็นความจำเป็นของการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม

2) เกิดจากความต้องการของมนุษย์ มนุษย์มีความต้องการในสิ่งที่จำเป็น เช่น ปัจจัยสี่ อันได้แก่ อาหาร เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เป็นต้น ซึ่งในการแสวงหาสิ่งจำเป็น มนุษย์ไม่อาจทำได้คนเดียวจำเป็นต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ช่วยกันทำงานแบ่งงานกันทำ ทำให้มนุษย์ต้องมาอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม

3) เกิดจากความต้องการความปลอดภัย มนุษย์อยู่คนเดียวไม่อาจมั่นใจในชีวิตรวมทั้งทรัพย์สิน แต่เมื่อมารวมกันเป็นกลุ่มเป็นสังคม มนุษย์ก็มีความรู้สึกปลอดภัยและอบอุ่นขึ้นรวมทั้งมีความมั่นใจในชีวิตและทรัพย์สิน

4) เกิดจากการแสวงหาอำนาจ มนุษย์มีสัญชาตญาณที่จะแสวงหาอำนาจ การได้อำนาจมาต้องหาพวกพ้อง หาฐานกำลังสนับสนุนทำให้เกิดการรวมกลุ่มขึ้น

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2545 อ้างถึงใน สุดาวดี ดิอินทร์ 2546: 30) ได้สรุปถึงสาเหตุสำคัญในการรวมกลุ่มว่ามี 8 ประการ คือ

- (1) ต้องการรายได้เพิ่มขึ้น เพราะรายได้ไม่เพียงพอต่อการครองชีพ
- (2) คนในชุมชนมีปัญหาด้านสุขภาพ
- (3) ผู้นำชุมชนและคนในชุมชน
- (4) ได้รับคำแนะนำส่งเสริมและการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก
- (5) ต้องการเงินทุนและความรู้เพื่อประกอบอาชีพ
- (6) สืบสาน ภูมิปัญญาท้องถิ่น
- (7) ต้องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
- (8) กระแสการเปลี่ยนแปลงสังคม

การจัดตั้งกลุ่มสรุปได้ว่า เพื่อสนองความต้องการของบุคคลที่มีความพอใจ ความสนใจเดียวกัน เพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่ได้วางไว้ร่วมกันเป็นกลุ่ม

4. หลักการรวมกลุ่ม

ในหลักการรวมกลุ่มหรือกระบวนการกลุ่ม จะให้ความหมายได้ว่า เป็นที่รวมแห่งประสบการณ์ของบุคคลหลายฝ่ายที่มาพบปะสังสรรค์ หรือมารวมกันด้วยความรู้สึกพึงพอใจในความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ทำให้แต่ละคนเป็นแรงจูงใจให้กันและกัน เอื้ออารีต่อกัน ผลรวมของประสบการณ์เป็นพลังของกลุ่มที่มีทิศทาง (วินิจ เกตุขำ และคมเพชร ฉัตรศุภกุล, 2542 อ้างถึงใน สุดาวดี ดิอินทร์ 2546: 30)

หลักการรวมกลุ่มของประชาชนเพื่อการพัฒนาได้กล่าวว่ามีแบบ 3 ชั้น 8 ตอน มีดังต่อไปนี้ (พัฒน์ บุญยรัตพันธุ์ 2549: 30)

ขั้นที่ 1 กล่าวถึงการจัดกลุ่ม มีกลุ่มอาชีพต่าง ๆ กลุ่มสตรี กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น ซึ่งมีหลักเกณฑ์ที่ควรปฏิบัติ 8 ประการ คือ 1) การหาผู้นำที่ถนัดเฉพาะเรื่อง 2) มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน 3) มีความสมัครใจจริง 4) มีสิ่งแวดล้อมใกล้เคียงกัน 5) วัยใกล้เคียงกัน 6) เพศเดียวกัน 7) ไม่ขัดแย้งกัน 8) สถานการณ์บีบตัวคล้ายกัน

ขั้นที่ 2 กล่าวถึงการเคลื่อนไหวของกลุ่ม ซึ่งจะช่วยผลักดันให้เกิดพลังการต่อสู้ และพลังการต่อรองในโอกาสต่อไป มีหลักเกณฑ์ที่ควรปฏิบัติ 8 ประการ คือ 1) ส่งเสริมการประชุมพบปะ 2) ส่งเสริมแนวความคิด 3) ส่งเสริมระเบียบวินัย 4) ส่งเสริมสัมพันธภาพบุคคล 5) ส่งเสริมกิจกรรมให้ต่อเนื่อง 6) ส่งเสริมวิชาการ 7) ส่งเสริมผลประโยชน์ร่วม 8) ส่งเสริมความรับผิดชอบต่อกัน

ขั้นที่ 3 กล่าวถึงความเจริญเติบโตของกลุ่ม โดยสมาชิกของกลุ่มเพิ่มจำนวนขึ้น เกิดกลุ่มใหม่ ๆ ต่อเนื่องและสัมพันธ์กับกลุ่มที่มีอยู่เดิม ในการดำเนินงานเกี่ยวกับการเจริญเติบโตของกลุ่มมีหลักเกณฑ์ปฏิบัติ 8 ประการ คือ 1) สร้างสหพันธการรวมกลุ่มขึ้น 2) สร้างหน่วยนำเข้า 3) สร้างผลประโยชน์ร่วม 4) สร้างกิจกรรมพึ่งพากัน 5) เสริมสร้างความสามารถและประสิทธิภาพ 6) เสริมสร้างด้านวิชาการ 7) สร้างพลังร่วม 8) สร้างพลังต่อรอง

สรุปหลักการรวมกลุ่ม สามารถทำให้กลุ่มดำเนินกิจกรรมไปได้ด้วยดี ขึ้นอยู่กับรูปแบบหรือหลักเกณฑ์ว่ามีแบบแผนในหลักการรวมกลุ่มเป็นไปอย่างไร

5. กลุ่มอาชีพ

กลุ่มอาชีพเป็นกลุ่มที่เกิดจากการจัดตั้งของบุคคลได้เข้ามารวมกลุ่มกันดำเนินกิจกรรมตามความสมัครใจ เพื่อร่วมกันบริหารงานตัดสินใจผ่านทางแกนนำ คือ คณะกรรมการบริหารกลุ่ม โดยมีเป้าหมายในการเพิ่มรายได้เป็นหลัก (ชมพูนุท เมฆเมืองทอง 2547: 7)

6. การจัดตั้งกลุ่มอาชีพ

แบ่งกลุ่มโดยพิจารณาจากความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม คือ ความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิกับความสัมพันธ์แบบทุติยภูมิ (ณรงค์ เส็งประชา 2543: 44-45) ออกเป็น 2 ประเภทดังนี้

1) กลุ่มการงานอาชีพ เป็นกลุ่มที่ผู้คนมารวมตัวกันเพื่อประกอบกิจกรรมหรืองานอาชีพ เพื่อให้ได้ผลตามจุดมุ่งหมายหรือเพื่อแก้ปัญหาที่ต้องการได้ เช่น กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มผู้เลี้ยงสุกร เป็นต้น

กลุ่มการทำงานอาชีพในชุมชน อาจแยกพิจารณาได้ดังนี้

(1) กลุ่มอาชีพ เช่น กลุ่มเกษตรแผนใหม่ กลุ่มปลูกพืชผักสวนครัว กลุ่มเลี้ยงโค กลุ่มเลี้ยงสุกร กลุ่มเลี้ยงไก่ เลี้ยงไหม เป็นต้น

(2) กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มร้านค้า และกลุ่มสหกรณ์

(3) กลุ่มธนาคาร เช่น ธนาคารข้าว ธนาคารโคกระบือ ธนาคารน้ำ เป็นต้น

2) กลุ่มทางสังคม ได้แก่ กลุ่มที่รวมตัวกันเพื่อการคบหาสมาคมเพื่อการสร้างสรรค์สัมพันธ์แบบเป็นกันเองเพื่อผลทางจิตใจ การกระชับความสัมพันธ์การผูกมิตร เช่น กลุ่มเพื่อนบ้าน กลุ่มนักเรียนร่วมรุ่น เป็นต้น

กลุ่มทางสังคมในท้องถิ่นหรือในชุมชนที่พบทั่วไป ได้แก่

(1) กลุ่มเยาวชน เช่น กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มกีฬา กลุ่มดนตรี กลุ่มนาฏศิลป์ เป็นต้น

(2) กลุ่มสตรีหรือกลุ่มแม่บ้าน เช่น กลุ่มสตรีโภชนาการ กลุ่มสตรีอาสา เป็นต้น

(3) กลุ่มพัฒนาหรือกลุ่มอาสาสมัคร เช่น ชมรมผู้สูงอายุ ชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

แนวคิดการจัดตั้งกลุ่มอาชีพนี้ได้สอดคล้องกับ กิบบอน (Gibson) 1995 อีวานเซอวิช (Evancevich) และดีออนเนลลี (Deonnelly), 1997 (อ้างถึงใน จิตรี ภูตระกูล 2546: 27-30) ที่ได้อธิบายในการจัดตั้งกลุ่มอาชีพว่ามีองค์ประกอบ 5 ประการ คือ

ก. สมาชิกกลุ่ม มีความสำคัญต่อการจัดตั้งกลุ่ม คุณสมบัติของสมาชิกที่ดีจะต้องประกอบด้วย 5 ส ได้แก่ สมครด้วยใจจริง สัจจะ สุจริต เสียสละ และสามัคคี

ข. ผู้นำหรือคณะกรรมการบริหารกลุ่ม กลุ่มจะมีความเคลื่อนไหวไปในทิศทางที่เสื่อมหรือเจริญก้าวหน้าอยู่ที่ตัวผู้นำ ซึ่งต้องมีคุณสมบัติ 5 ร ได้แก่ ริเริ่มสร้างสรรค์ รอบรู้ รับผิดชอบ รักศักดิ์ศรี ร่วมมือไม่ขัดขวาง

ค. ระเบียบข้อบังคับหรือกติกา ระเบียบข้อบังคับเป็นเรื่องกำหนดแนวทางการดำเนินงาน กำหนดหน้าที่ของคณะกรรมการและสมาชิกไว้พร้อม หากการดำเนินงานของกลุ่มใดไม่มีระเบียบ ข้อบังคับก็จะทำให้การทำงานของกลุ่มนั้นไม่มีจุดหมายปลายทาง ดังนั้น ระเบียบข้อบังคับที่ดีต้องประกอบด้วยหลักเกณฑ์ที่สำคัญดังนี้

ก) ระเบียบข้อบังคับต้องมาจากมติของสมาชิกหรือให้สมาชิกยอมรับ

ข) ระเบียบข้อบังคับต้องละเอียดรอบคอบ

ค) ระเบียบข้อบังคับต้องยืดหยุ่นเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้ทันต่อเหตุการณ์

ง) ระเบียบข้อบังคับต้องให้สมาชิกปฏิบัติตามได้

ง. ต้องมีกิจกรรม การจัดตั้งกลุ่มถ้าไม่มีกิจกรรมกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นก็ไม่มีประโยชน์ กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นถ้าจะให้ได้ประโยชน์อย่างแท้จริงจะต้องดำเนินการดังนี้

- ก) กิจกรรมนั้นสมาชิกต้องมีส่วนร่วมในการวางแผน
- ข) กิจกรรมนั้นจะต้องมีวัตถุประสงค์ที่แน่นอน
- ค) กิจกรรมนั้นต้องให้สมาชิกมีบทบาทหน้าที่ร่วมกัน
- ง) กิจกรรมนั้นต้องสามารถติดตามประเมินผล ตรวจสอบแก้ไขได้

ทุกขั้นตอนหรือสามารถขยายผลได้

จ. มีผลประโยชน์ร่วมกัน กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นต้องให้ประโยชน์แก่สมาชิก โดยผลประโยชน์ที่เป็นสินน้ำใจ กรมการพัฒนาชุมชน (2542 อ้างถึงใน นริศร์ มีเจริญ 2547: 13) ในรูปของความสำเร็จ ความหวังใจ ความร่วมมือช่วยเหลือตลอด ถ้ามีผลประโยชน์ก็แบ่งปันกันและผลประโยชน์ที่เป็นเงินตราเพื่อช่วยเหลือแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนเฉพาะหน้า ช่วยเหลือสมาชิกเมื่อต้องการเงินลงทุน

สรุปได้ว่าการจัดตั้งกลุ่มอาชีพ จะต้องมียุทธศาสตร์ในการจัดตั้งที่ชัดเจนและสมาชิกที่เข้าร่วมมีความสมัครใจ มีระเบียบ ที่สมาชิกทุกคนยอมรับ มีกิจกรรมการดำเนินของกลุ่ม มีคณะกรรมการบริหารกลุ่มหรือผู้นำกลุ่ม มีเงินทุนในการดำเนินกิจกรรม มีการจัดทำบัญชี รายรับ รายจ่าย ของกลุ่มอาชีพและความสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่มอาชีพเป็นไปตามธรรมชาติ

7. การพัฒนากลุ่มอาชีพ

กรมการพัฒนาชุมชน (2542 อ้างถึงใน นริศร์ มีเจริญ 2547: 13-14) ได้สรุปแนวทางในการพัฒนาไว้ดังนี้

1) เตรียมข้อมูลกลุ่มอาชีพและผลิตภัณฑ์ที่มีศักยภาพ โดยรวบรวมข้อมูลผลผลิตและผลิตภัณฑ์ของกลุ่มอาชีพจากจังหวัด และส่วนราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อวิเคราะห์ศักยภาพของกลุ่มอาชีพ ศักยภาพการผลิต ภาคธุรกิจเอกชน

2) จัดหาตลาดให้แก่ผลิตภัณฑ์ของชุมชน ทั้งที่เป็นลานสินค้าชุมชนเครือข่ายของร้านค้า ชุมชนภาคธุรกิจเอกชน

3) ปรับปรุงทักษะและคุณภาพของผลิตภัณฑ์จากชุมชน เพื่อให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่ได้รับการยอมรับทางด้านมาตรฐานของคุณภาพ

4) สร้างเครือข่ายกลุ่มอาชีพในชนบท เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และการจ้างงานในชนบทให้มากขึ้น

5) เสนอข้อมูลของกลุ่มอาชีพให้ภาคธุรกิจพิจารณา เพื่อกำหนดผลผลิตภัณฑ์ ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มที่ต้องการจะซื้อตลอดจนกำหนดคุณภาพที่ต้องการ ดังนั้น หากกลุ่มอาชีพที่ไม่สามารถผลิตสินค้าได้คุณภาพระดับที่ตลาดต้องการ ภาคราชการจะต้องให้การสนับสนุนแก่กลุ่มอาชีพ เช่น พัฒนาฝีมือ พัฒนาทักษะ จัดหาแหล่งเงินทุนและวัตถุดิบ เป็นต้น

6) ประสานให้กลุ่มอาชีพและภาคธุรกิจได้พบกัน เพื่อทำการตกลงเบื้องต้น ในด้านคุณภาพรูปแบบปริมาณ การบริหารจัดการ และตกลงทำธุรกิจร่วมกัน

7) ประสานภาคอุตสาหกรรมโดยผ่านชุมชนหรือกลุ่มอาชีพ เพื่อให้มีการกระจายการผลิตไปสู่ชนบท เช่น การกระจายให้กลุ่มในชุมชนผลิตชิ้นส่วนต่าง ๆ ของอุตสาหกรรมโดยคำนึงถึงรายได้ มาตรฐานการทำงาน และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

8) หากกลุ่มอาชีพใดที่ไม่สามารถผลิตสินค้าได้คุณภาพในระดับที่ภาคธุรกิจต้องการ หรือมีจำนวนจำกัด ภาคราชการจะต้องให้การสนับสนุนแก่กลุ่มอาชีพ เช่น พัฒนาฝีมือ เพิ่มทักษะ จัดหาแหล่งเงินทุน วัตถุดิบและการบริหารจัดการ เป็นต้น

สรุปการพัฒนาของกลุ่มอาชีพได้ว่า ต้องมีข้อมูลผลิตภัณฑ์ให้มีมาตรฐานยอมรับด้านคุณภาพ ต้องมีการจัดการ ฝึกทักษะ พัฒนาฝีมือ จัดหาแหล่งเงินทุนและวัตถุดิบ เพื่อให้มีแนวทางในการปฏิบัติและเป็นไปตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มอาชีพได้

แนวทางการเก็บข้อมูลความเข้มแข็งของกลุ่มอาชีพน้ำตาลแว่นตำบลท่าบอง

การเก็บข้อมูลความเข้มแข็งของกลุ่มอาชีพน้ำตาลแว่นตำบลท่าบองมีความจำเป็นต่อการศึกษาวิจัยมาก และไม่ว่าจะวิจัยเรื่องใดหรืองานใดก็ตามข้อมูลถือว่าสำคัญ นำไปสู่ความน่าเชื่อถือในการทำงานวิจัยได้ดีเสมอ ในงานศึกษาวิจัยของผู้วิจัยได้เก็บข้อมูล โดยการสัมภาษณ์ เจาะลึกรายบุคคล รายกลุ่ม และการสนทนากันเป็นกลุ่ม หรือชาวบ้านชุมชนท่าบอง ในการลงพื้นที่ศึกษาวิจัยนี้ จะอธิบายจากเอกสารที่ได้ค้นคว้าในเรื่องของการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มหรือประเด็นที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้ดังนี้

1. การสัมภาษณ์ (Interview) เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลักฐานโดยใช้การสนทนา หรือการเจรจาโต้ตอบอย่างมีจุดมุ่งหมายระหว่างบุคคล 2 ฝ่าย คือ นักวิจัยในฐานะผู้สัมภาษณ์และตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลักฐานการวิจัยในฐานะผู้ถูกสัมภาษณ์ ภายใต้บรรยากาศของการมีปฏิสัมพันธ์อันดีระหว่างกันและลักษณะการสนทนาเป็นไปอย่างยืดหยุ่น นอกจากนี้ในระหว่างทำการสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลหลักฐานการวิจัยตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลักฐานการวิจัยมีโอกาสร้องขอให้ให้นักวิจัยอธิบายความหมายของคำถามที่ใช้สัมภาษณ์เมื่อมีข้อสงสัยเกิดขึ้นในขณะที่นักวิจัย

ก็สามารถซักถามรายละเอียดบางอย่างเพิ่มเติมได้เมื่อเห็นว่าข้อมูลที่ได้รับยังขาดความชัดเจนและความครบคลุมุ่มลึกพอ การสัมภาษณ์สามารถจำแนกการสัมภาษณ์ตามลักษณะโครงสร้างของการสัมภาษณ์ได้ 3 ประเภท (องอาจ นัยวัฒน์ 2548: 173-174)

1) แบบมีโครงสร้างหรือแบบมีมาตรฐาน (Structured/Standardized Interview)

เป็นการสัมภาษณ์ที่มีการวางแผนจัดเตรียมชุดคำถามและวิธีการสัมภาษณ์อย่างเป็นระบบและขั้นตอนล่วงหน้า มีการดำเนินงานแบบเป็นทางการภายใต้กฎเกณฑ์หรือมาตรฐานเดียวกัน กล่าวคือ นักวิจัยในฐานะผู้สัมภาษณ์ใช้ชุดคำถามชุดเดียวกันและมีการเรียงลำดับก่อนและหลังคำถามเหมือนกัน ซึ่งการตั้งคำถามในลักษณะนี้ความจริงก็คือการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire-driven Interview) เพราะคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์มีทั้งคำถามที่ต้องการคำตอบเฉพาะเจาะจง เช่น คำถามที่ต้องการข้อมูลทางด้านชีวสังคม (Socio-demographic Data) อาทิ อายุ อาชีพ รายได้ และระดับการศึกษา เป็นต้น และคำถามที่เปิดโอกาสให้ตอบได้ตามความต้องการ เช่น ความคิดเห็น ทศนะหรือข้อเสนอแนะที่มีต่อสิ่งใด ๆ เป็นต้น ลักษณะคำถามในการสัมภาษณ์แบบนี้เป็นไปในทำนองเดียวกับข้อคำถามปลายปิดและคำถามปลายเปิดที่อยู่ในแบบสอบถาม

2) แบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structured Interview)

เป็นการสัมภาษณ์ที่วางแผนการสัมภาษณ์ไว้ก่อนล่วงหน้าอย่างเป็นขั้นตอนแบบเข้มงวดพอประมาณ ข้อคำถามในการสัมภาษณ์เป็นแบบมีโครงสร้างแน่นอนตายตัว โดยนักวิจัยต้องทำการสัมภาษณ์คำถามในกรอบที่เตรียมมา และแบบมีโครงสร้างยืดหยุ่น โดยผู้สัมภาษณ์สามารถตั้งคำถามขึ้นเองในขณะที่ทำการสัมภาษณ์ โดยยึดสาระสำคัญของข้อคำถามที่จัดเตรียมไว้เป็นแนวทาง เมื่อพิจารณาเห็นว่าคำถามมีความเหมาะสมกับสภาวะการณ์ในขณะนั้นและทำให้ได้รับข้อมูลหลักฐานที่มีความละเอียดถูกต้องและครอบคลุมครบถ้วนในประเด็นที่ต้องการทราบ

3) แบบไม่มีโครงสร้างหรือแบบไม่เป็นทางการ (Unstructured/informal Interview)

เป็นการสัมภาษณ์ที่ไม่มีการกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับคำถามและลำดับขั้นตอนของการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้าเพื่อสำรวจสภาวะการณ์เรียนรู้หรือทำความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับปรากฏการณ์และบริบทแวดล้อมที่ต้องการศึกษาวิจัย นักวิจัยสามารถตั้งคำถามสำหรับใช้สัมภาษณ์ในลักษณะไปสวนและตะล่อมให้ตัวอย่างผู้เข้าร่วมในการวิจัยเปิดเผยข้อมูลหลักฐานแท้จริงและตรงกับประเด็นที่สนใจ ในทางปฏิบัติการเก็บรวบรวมข้อมูลหลักฐานโดยใช้การสัมภาษณ์ประเภทนี้จะต้องอาศัยนักวิจัยที่มีประสบการณ์ในการทำงานวิจัยภาคสนาม และมีทักษะในการสัมภาษณ์เป็นอย่างดี จึงจะสามารถดำเนินการได้อย่างเป็นธรรมชาติและได้ข้อมูลหลักฐานที่มีคุณภาพ

โดยไม่รบกวนความเป็นส่วนตัวของตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลักฐานและความเป็นปกติของบริบทในการวิจัยมากเกินไป

2. กระบวนการในการสัมภาษณ์ สามารถจำแนกเป็นขั้นตอนที่สำคัญได้ดังต่อไปนี้ (องอาจ นัยพัฒน์ 2548: 174-176)

1) **การเตรียมความพร้อม** เป็นขั้นตอนจัดเตรียมข้อคำถามในการสัมภาษณ์ การกำหนดสถานที่ทำการสัมภาษณ์ การติดต่อตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลักฐานที่ยินดีให้สัมภาษณ์ผ่านทางจดหมายพร้อมบันทึกข้อมูลหลักฐานที่ได้จากการสัมภาษณ์ รวมทั้งส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเตรียมตัวของนักวิจัยในฐานะเป็นผู้ทำการสัมภาษณ์เอง เช่น การศึกษาสถานที่ ประวัติดูโดยย่อ และบุคลิกลักษณะของตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลักฐานการวิจัยผ่านการสัมภาษณ์ เป็นต้น เพื่อเป็นแนวทางในการปรับตัวและใช้ถ้อยคำขณะสัมภาษณ์ได้อย่างเหมาะสม ในกรณีที่นักวิจัยมีผู้ช่วยทำการสัมภาษณ์จำนวนหลายคน นักวิจัยจะต้องจัดประชุมเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายและประเด็นปัญหาของการวิจัย และรายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการสัมภาษณ์และการบันทึกข้อมูล การเตรียมความพร้อมในสิ่งเหล่านี้จะมากหรือน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับประเภทของการสัมภาษณ์ที่เลือกใช้ ถ้าเป็นการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างจะต้องมีการเตรียมการรัดกุมเป็นอย่างดี

2) **การเข้าสู่สถานที่สัมภาษณ์และพบตัวอย่างผู้ให้สัมภาษณ์** เป็นขั้นตอนของการเดินทางเข้าสู่สถานที่ที่จะทำการสัมภาษณ์ และการแนะนำตนเองต่อตัวอย่างผู้ให้สัมภาษณ์ นักวิจัยในฐานะผู้ทำการสัมภาษณ์จะต้องปรับตัวให้คุ้นเคยกับสถานที่อย่างรวดเร็ว ตลอดจนต้องสรรสร้างบรรยากาศให้เป็นกันเองด้วยการสนทนากับตัวอย่างผู้ให้สัมภาษณ์ด้วยเรื่องทั่วไปก่อน จากนั้นจึงบอกจุดมุ่งหมายในการสัมภาษณ์ พร้อมทั้งให้คำสัญญาว่าจะเก็บข้อมูลหลักฐานที่ได้จากการสัมภาษณ์ไว้เป็นความลับ และในกรณีที่มีการบันทึกคำให้สัมภาษณ์ด้วยเครื่องบันทึกเสียงจะต้องแจ้งและขออนุญาตตัวอย่างผู้ให้สัมภาษณ์รับทราบก่อน และเมื่อตัวอย่างผู้ให้สัมภาษณ์อนุญาต นักวิจัยจึงจะใช้เครื่องบันทึกเสียงได้

3) **การสัมภาษณ์และบันทึกข้อมูล** เมื่อบรรยากาศในการสัมภาษณ์มีความเป็นกันเองดีแล้ว นักวิจัยจึงเริ่มต้นทำการสัมภาษณ์ หลักการสัมภาษณ์ที่ดีมีดังต่อไปนี้

(1) ใช้คำถามที่ได้จัดเตรียมไว้ล่วงหน้าเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์

(2) ใช้ถ้อยคำสำนวนทางภาษาที่ง่ายต่อการสื่อความหมายเพื่อความเข้าใจของตัวอย่าง ผู้ให้สัมภาษณ์ โดยคำนึงถึงวุฒิภาวะ อายุ และระดับการศึกษา นอกจากนี้ จะต้องคำนึงถึงความสอดคล้องกับประเด็นคำถามการวิจัยที่ต้องการทราบคำตอบ

(3) หลีกเลี่ยงการตั้งคำถามซึ่งนำคำตอบ (Leading Questions) เช่น ท่านมีปัญหาด้านอารมณ์อะไรบ้างตั้งแต่ท่านตกงาน คำถามนี้ชี้แนะว่าบุคคลที่ตกงานจะมีปัญหา

ทางด้านอารมณ์ ควรเปลี่ยนเป็น ท่านมีปัญหาอะไรบ้างตั้งแต่ท่านตงงาน เป็นต้น คำถามซ้อน (Multiple Questions) เช่น ท่านมีความรู้สึกอย่างไรต่อวิชาคณิตศาสตร์และครูสอนวิชาคณิตศาสตร์ ควรแยกคำถามนี้เป็นสองประเด็นแยกขาดจากกันเพื่อความชัดเจน เป็นต้น และคำถามที่ตอบใช่หรือไม่ใช่ (Yes-or-No Questions) เช่น ท่านชอบเรียนวิชาคณิตศาสตร์หรือไม่ เป็นต้น

(4) ใช้ล่ามเป็นผู้ช่วยในการสัมภาษณ์และแปลความหมาย (Translation) คำให้สัมภาษณ์ในกรณีนักวิจัยผู้ทำการสัมภาษณ์ไม่สามารถสื่อสารด้วยการใช้ภาษาเดียวกับที่ตัวอย่างผู้ให้สัมภาษณ์ใช้

(5) เป็นผู้รับฟังที่ดี นักวิจัยจะต้องตั้งใจรับฟังและติดตามถ้อยคำให้สัมภาษณ์ของตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลักฐานด้วยความสนใจ มีการสบตากับผู้ให้คำสัมภาษณ์เป็นระยะ ๆ อย่างเหมาะสม

(6) ใช้ปฏิภาณไหวพริบในการสอบถามสืบเสาะหาข้อมูลหลักฐานการวิจัยที่ต้องการ และใช้ “ศิลปะ” ในการจัดจ้งหาตัวอย่างผู้ให้สัมภาษณ์โดยปราศจากความรู้สึกเสียหน้า เจินอาย หรือขาดความมั่นใจ ในการแสดงความคิดเห็นหรือให้ข้อมูลหลักฐาน เมื่อเห็นว่าตอบข้อคำถามที่ใช้สัมภาษณ์ไม่ตรงประเด็น

(7) กล่าวยืนยันอย่างหนักแน่นกับตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลักฐานการวิจัย ผ่านทางการสัมภาษณ์ เพื่อให้เกิดความรู้สึกมั่นใจว่าข้อมูลหลักฐานที่ได้รับการเปิดเผยเป็นเรื่องพิเศษเฉพาะตัวที่นักวิจัยจะเก็บรักษาไว้เป็นความลับอย่างดี เพื่อให้ตัวอย่างผู้ให้สัมภาษณ์คลายความวิตกกังวลและเต็มใจในการให้ข้อเท็จจริงต่าง ๆ

(8) ควรจดบันทึกสีหน้า ท่าทาง และอากัปกริยาต่าง ๆ (Nonverbal Behavior) ของตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลักฐานการวิจัยในฐานะผู้ให้สัมภาษณ์ ควบคู่กับถ้อยคำให้สัมภาษณ์ เพื่อประกอบกับการพิจารณาตีความหมายของข้อมูลหลักฐานที่ได้จากการสัมภาษณ์ การจดบันทึกควรกระทำอย่างเหมาะสม ไม่มุ่งเน้นเฉพาะจดบันทึกมากเกินไป จนผู้ให้สัมภาษณ์เกิดความรู้สึกอึดอัด นักวิจัยอาจใช้วิธีการจดบันทึกเฉพาะคำหลัก หรือใจความสำคัญเพื่อป้องกันการหลงลืม แล้วรีบเขียนขยายรายละเอียดทันทีเมื่อมีโอกาสเอื้ออำนวย

4) การตรวจสอบคุณภาพของข้อมูลและการยุติการสัมภาษณ์ ระหว่างการสัมภาษณ์ หากตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลักฐานการวิจัยให้สัมภาษณ์ในลักษณะกล่าวอ้างถึงภาพถ่าย เอกสาร และเมื่อทำการสัมภาษณ์เสร็จแล้ว นอกจากนี้ในบางกรณีอาจร้องขอผู้ให้สัมภาษณ์อ้างอิงชื่อบุคคลอื่น ๆ ที่สามารถให้ข้อมูลหลักฐานการวิจัย เพื่อเป็นประโยชน์กับนักวิจัยในการสัมภาษณ์ เพื่อรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมจากบุคคลดังกล่าวต่อไปในภายหน้า และยังช่วยตรวจสอบความถูกต้อง และเชื่อถือได้ของข้อมูลหลักฐานที่เก็บรวบรวมได้เมื่อการสัมภาษณ์ดำเนินมาถึงเวลาตามที่ตกลงไว้

กับผู้ให้สัมภาษณ์ นักวิจัยควรยุติการสัมภาษณ์ แม้ว่าบางครั้งนักวิจัยอาจไม่ได้ข้อมูลหลักฐานครบถ้วนตามที่ตั้งใจไว้ก็ตาม นอกจากนี้ในบางกรณีนักวิจัยควรยุติการสัมภาษณ์ทันทีที่เห็นว่าผู้ให้สัมภาษณ์มีอาการเหนื่อยล้าหรือมีอาการปฏิกิริยาที่ต่อไปในทางต้องการยุติการให้สัมภาษณ์ นักวิจัยควรกล่าวขอบคุณผู้ให้สัมภาษณ์ โดยกล่าวขำให้ทราบว่า การเสียสละเวลาอันมีค่าของผู้ให้สัมภาษณ์ ทำให้นักวิจัยได้รับข้อมูลหลักฐานที่เป็นประโยชน์สำหรับการทำวิจัย ในบางกรณีนักวิจัยควรปฏิบัติตามข้อตกลงที่ให้ไว้อย่างครบถ้วน เพื่อไม่ให้ผู้ถูกสัมภาษณ์มีเจตคติทางลบต่อตัวนักวิจัยหรือนักวิจัยคนอื่น ๆ ที่อาจไปขอสัมภาษณ์ในโอกาสหน้า

ข้อมูลหลักฐานที่ได้รับจากการสัมภาษณ์จะต้องได้รับการตรวจสอบว่ามีคุณภาพเป็นที่น่าให้ความวางใจ ความเชื่อใจ และความรับรองได้หรือไม่ วิธีการตรวจสอบสามารถกระทำได้โดยนำข้อมูลหลักฐานที่ได้รับไปเปรียบเทียบกับข้อมูลหลักฐานที่ได้รับจากแหล่งหรือวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลักฐานอื่น ๆ เช่น ตรวจสอบยืนยันกับข้อมูลที่ได้จากหลักฐานร่องรอยอื่น ๆ ได้แก่ ภาพถ่าย เอกสาร บันทึก รวมทั้งการสังเกตการณ์จริง เป็นต้น

3. การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth interviewing)

การสัมภาษณ์เจาะลึก โดยไม่ใช่แบบสอบถามเป็นวิธีการเก็บข้อมูลอีกวิธีหนึ่งซึ่งผู้วิจัยต้องการได้ข้อมูลที่ไม่ได้มีการกำหนดโครงสร้างของข้อมูลที่ต้องการเก็บไว้แน่นอนตายตัว การสัมภาษณ์โดยไม่ใช่แบบสอบถามเป็นวิธีการเก็บข้อมูลที่ต้องอาศัยความสามารถพิเศษของผู้สัมภาษณ์ในการซักถามติดตามรายละเอียดเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการ และติดตามประเด็นที่กำลังซักถามกันอยู่ (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ 2544: 288-289)

วิธีการดังกล่าวนี้ในบางครั้งเรียกว่าการสัมภาษณ์ในแนวลึกและนิยมใช้กันในการเก็บข้อมูลจากประชากรที่มีลักษณะพิเศษ โดยเฉพาะและเป็นประชากรขนาดเล็ก เช่น ศึกษาจากชนชั้นผู้นำ นักการเมือง ผู้นำทางวิชาการ นักธุรกิจ และนักบริหารระดับสูง เป็นต้น ซึ่งคุณเป็นธรรมชาติและสร้างบรรยากาศเป็นกันเองระหว่างผู้เก็บและผู้ให้ข้อมูล ไม่เร่งรัด สามารถเก็บข้อมูลปลีกย่อยที่น่าสนใจได้มากกว่าที่จะใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยมีแบบสอบถาม

อย่างไรก็ตาม ผู้สัมภาษณ์จำเป็นจะต้องกำหนดประเด็นต่าง ๆ ไว้ล่วงหน้าด้วยตนเอง จะต้องซักถามในเรื่องใดบ้าง และจะต้องพยายามซักถามให้ได้ครบประเด็น แม้จะปล่อยให้ผู้สัมภาษณ์ให้ข้อมูลให้รายละเอียดต่าง ๆ ที่น่าสนใจได้ตามความประสงค์ ผู้สัมภาษณ์จะต้องซักถามติดตามรายละเอียดต่าง ๆ โดยพยายามให้การซักถามดำเนินไปอย่างราบรื่นและให้ข้อมูลตรงตามประเด็นที่ต้องการ ผู้สัมภาษณ์ควรมีแนวทางการสัมภาษณ์เจาะลึกไปด้วย เพื่อเป็นหลักประกันที่กำกับดูแลการสัมภาษณ์เจาะลึก และควรทำการบันทึกข้อความหรือถอดความหลัก ๆ ไว้ในที่ว่างเพื่อการบันทึกและเพื่อจะได้กลับมาทบทวนได้ในภายหลัง

วิธีการเก็บข้อมูลดังกล่าวนี้เปิดโอกาสให้ผู้ให้สัมภาษณ์แสดงความคิดเห็นหรือให้ข้อมูลได้อย่างเต็มที่ ซึ่งมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการสร้างความรู้ความเข้าใจในทัศนคติของผู้ให้สัมภาษณ์ในเรื่องนั้น ๆ สิ่งที่สำคัญคือความยุ่งยากในการประมวลผล โดยปกติวิธีการเก็บข้อมูลเช่นนี้ มักจะใช้กับการวิจัยเชิงคุณภาพมากกว่าเชิงประมาณหรือหากใช้ส่วนในการวิจัยเชิงปริมาณจะเป็นข้อมูลเสริมความเข้าใจและช่วยการตีความหมายผลที่ได้จากการวิเคราะห์เชิงปริมาณเมื่อจะใช้วิธีการดังกล่าวอย่างเป็นทางการเป็นส่วนหนึ่งของรายงานเพื่อเสริมการวิเคราะห์เชิงปริมาณ ผู้วิจัยควรจะต้องเลือกผู้ให้ข้อมูลที่เป็นตัวแทนของประชากรกลุ่มต่าง ๆ ที่เป็นเป้าหมายของการวิจัยหรือเลือกกรณีที่สามารถชี้ประเด็นต่าง ๆ ได้ชัดเจน

ปัญหาของการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เจาะลึกนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับบุคคลชั้นผู้นำในสังคมคือกานัดหมายเข้าพบเพื่อการสัมภาษณ์ ทั้งนี้เพราะบุคคลในระดับชั้นผู้นำมักมีภารกิจมากมายและมีกิจกรรมเร่งด่วนที่ต้องทำอยู่เสมอ ผู้สัมภาษณ์จะต้องพร้อมเสมอในการที่จะเข้าพบในวันเวลาที่บุคคลเป้าหมายสะดวกให้เข้าพบและผู้สัมภาษณ์ควรพยายามเก็บข้อมูลให้ครบในการพบปะครั้งแรกเพราะความประทับใจและความรู้สึกต่าง ๆ บุคคลเหล่านี้ในบางเรื่องบางปัญหาจะเปลี่ยนแปลงรวดเร็วตามข้อมูลหรือข่าวสารใหม่ ๆ ที่ได้รับนอกจากนั้นการนัดหมายในครั้งต่อ ๆ ไปอาจยากยิ่งขึ้นเมื่อผู้ให้สัมภาษณ์ทราบถึงความน่าสนใจหรือความไม่น่าสนใจของปัญหาดังกล่าว หรือมีภารกิจที่คิดว่าสำคัญยิ่งกว่า หากเป็นการเก็บข้อมูลที่มิใช่เป็นชนชั้นผู้นำระดับสูง แม้ปัญหาดังกล่าวจะลดลงอย่างมากแต่ก็ไม่หมดสิ้นไปเพราะทุกคนต่างมีภารกิจที่ต้องปฏิบัติในแต่ละวันแม้แต่ผู้ว่างงาน

4. การสนทนากลุ่ม (Focus Group)

การสนทนากลุ่มเป็นวิธีการเก็บข้อมูลอีกวิธีหนึ่งที่เริ่มนิยมใช้กันในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ในการเก็บข้อมูลโดยใช้วิธีนี้ผู้เก็บข้อมูลจะนัดหมายผู้ให้ข้อมูลมาประชุมร่วมกันที่แห่งใดแห่งหนึ่งเพื่อการซักถามเก็บข้อมูลต่าง ๆ ตามที่ต้องการ ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดจะต้องเป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องหรือมีบทบาทในเรื่องที่เกี่ยวข้อง การแสดงความคิดเห็นหรือการซักถามจะเป็นไปในลักษณะการสนทนาผู้ให้ข้อมูลทุกคนควรได้รับการบอกกล่าวชัดเจนว่าตนมีความสำคัญและความสามารถในการแสดงความคิดเห็น และการให้ความคิดเห็นเป็นไปอย่างอิสระเสรี และจะไม่กระทบกระเทือนทำให้เสียประโยชน์ (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ 2544: 290-291)

จากลักษณะของการเก็บข้อมูลโดยวิธีนี้ และวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้ที่จะเก็บข้อมูลจึงไม่ควรที่จะมีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองโดยตรงในเรื่องที่ศึกษาเพราะจะก่อให้เกิดความลำเอียงในการตอบ และในการตีความหมายผลของการวิจัย ทั้งนี้เพราะทั้งผู้เก็บข้อมูลอาจจะไม่สามารถทำตัวเป็นกลางได้

ในการสนทนากลุ่มจำเป็นต้องให้ผู้เก็บข้อมูลจะต้องให้ทุกคนที่อยู่ในกลุ่มได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็น และไม่ให้มีผู้ใดมีความสำคัญเหนือผู้อื่น เพราะมีฉะนั้นแล้วจะเป็นความคิดเห็นของผู้นั้นมากกว่าของกลุ่ม ในการซักถาม ผู้เก็บข้อมูลต้องไม่ป้อนคำถามนำหรือแสดงท่าทีชี้แนะให้กลุ่มหรือสมาชิกของกลุ่มแสดงความคิดเห็นไปในทางใดทางหนึ่งให้ผู้เก็บข้อมูลต้องการ ในการสนทนากลุ่มควรเริ่มเมื่อทุกคนได้มาครบพร้อมกันและควรให้เสร็จภายในครั้งเดียว จึงจำเป็นต้องให้ผู้เก็บข้อมูลจะต้องเตรียมประเด็นต่าง ๆ ที่ควรถามไว้ล่วงหน้าและเก็บตามประเด็นให้ครบถ้วน

หลักที่สำคัญ คือ ผู้ที่ให้ข้อมูลหรือผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม จะต้องเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเรื่องที่จะศึกษานั้น และทุกคนจะต้องเข้ามาด้วยความสมัครและพร้อมที่จะให้ข้อมูลข้อเท็จจริงตามประสบการณ์และความคิดเห็นของตน การสนทนากลุ่ม จะให้ข้อมูลเชิงคุณภาพมากกว่าเชิงปริมาณเพราะข้อมูลหลาย ๆ อย่างไม่ได้เกี่ยวข้องกับตัวเลขแต่เป็นความคิดเห็น ความรู้ หรือความรู้สึกนึกคิดของผู้ให้ข้อมูล อย่างไรก็ตามผู้เก็บข้อมูล ยังสามารถที่จะเก็บข้อมูลเชิงปริมาณและนำข้อมูลส่วนนั้นมาวิเคราะห์เชิงปริมาณเป็นข้อมูลประจักษ์ ประกอบการรายงานผลได้

สรุปการสัมภาษณ์ สามารถทำได้หลายวิธี วิธีที่นิยมกันมากที่สุดคือการสัมภาษณ์ โดยใช้แบบสอบถาม รองลงมา คือ การสัมภาษณ์เจาะลึก และวิธีที่เริ่มเป็นที่นิยมแพร่หลายอีกวิธีหนึ่ง คือ การสัมภาษณ์กลุ่ม

ในการสัมภาษณ์ไม่ว่าจะเป็น โดยวิธีการใด หากมีผู้สัมภาษณ์มากกว่า 1 คน จะต้องมีการทำความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานในสนามหรือการอบรมให้ผู้สัมภาษณ์ทุกคนเข้าใจอย่างน้อยในวัตถุประสงค์และวิธีการซักถามคำถามแต่ละคำถาม

ในการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถามจะต้องมีการจัดทำแบบสอบถามให้เหมาะสมกับลักษณะของประชากรเป้าหมายของการสัมภาษณ์และตรงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ในการฝึกอบรมผู้ที่จะทำการสัมภาษณ์ทางที่ดีควรได้มีการทำคู่มือแบบสัมภาษณ์ เพื่อใช้เป็นสิ่งอ้างอิงร่วมกันของทุกคนและทุกทีมหากมีหลายทีมที่ทำการวิจัยร่วมกัน

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและสามารถนำมาเป็นข้อมูลอ้างอิงประกอบการศึกษาวิจัยในครั้งนี้มี

อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540: 8-10) ได้นำเสนอแบบอุดมคติของชุมชนเข้มแข็งในสังคมไทย โดยอาศัยกรอบแนวคิดในเรื่องความเป็นชุมชนดังกล่าวข้างต้น โดยมองว่า “ลักษณะของชุมชนที่เข้มแข็งซึ่งเป็นที่คาดหวังและต้องการ” คือ (1) ชุมชนที่มีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้น ในทางกายภาพ วัฒนธรรม สมาชิกของชุมชนมีศักยภาพที่จะร่วมมือกันแก้ไขปัญหาของชุมชนรวมทั้งมีอุดมการณ์ ค่านิยมร่วมกัน ทำให้สมาชิกรู้สึกตัวว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีความผูกพันกับชุมชน (2) ชุมชนมีศักยภาพที่พึ่งตนเองได้ในระดับสูง โดยมีทุนแรงงาน ทรัพยากร เพื่อยังชีพพื้นฐานของตนเอง หากมีการพึ่งพิงภายนอก ชุมชนก็จะต้องมีอำนาจในการจัดการ เลือกรสรร และตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ได้ (3) ชุมชนสามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ โดยอาศัยอำนาจ ความรู้ และองค์กรทางสังคมในชุมชนเป็นกลไกในการแก้ปัญหา (4) ชุมชนต้องสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเอง อุดมคติทั้ง 4 ข้อสะท้อนการคาดหวังว่าชุมชนจะต้องสามารถตอบสนองต่อความต้องการในชีวิตประจำวันของชุมชนจะต้องเอื้อให้สมาชิกของชุมชนเผชิญปัญหาและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ โดยการจัดองค์กรทางสังคมสืบทอดภูมิปัญญาและสร้างสรรค์ภูมิปัญญา ซึ่งเป็นการประยุกต์แนวคิดในเรื่องความเป็นชุมชนมากำหนดเป็นแบบอุดมคติอย่างกว้าง ๆ สำหรับชุมชนไทย

กมล คงสัดย์ (2541) ศึกษาวิจัยกลุ่มอาชีพกับการพัฒนาชุมชน : กรณีศึกษากลุ่มอาชีพผ่านววมบ้านหนองยารักษ์ ตำบลพุดซา อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา พบว่า บทบาทของกลุ่มที่มีผลต่อการพัฒนาหมู่บ้านทางด้านสังคม ทำให้หมู่บ้านมีกลุ่มพลังประชาชนที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน เช่น การทำความสะอาด การปรับปรุงสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้าน การจัดงานประเพณี การเข้าร่วมในพิธีกรรมทางศาสนา การช่วยเหลืองานโรงเรียน การมีส่วนร่วมช่วยเหลือชุมชน การช่วยเหลือในงานอาชีพของเพื่อนบ้าน การมีบทบาทในการพัฒนาสังคมของสมาชิกกลุ่ม เป็นไปโดยความสมัครใจ เป็นต้น เนื่องจากสมาชิกกลุ่มมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการพัฒนากลุ่มและชุมชน

ปรารมภ์ ยานะวิมุติ (2541: บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมแปรรูปผลผลิตเกษตรของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในจังหวัดยะลา พบว่า สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่มีอายุ รายได้ จำนวน ปีที่ศึกษาในโรงเรียน ความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร

ต่างกัน มีส่วนร่วมในกิจกรรมแปรรูปผลผลิตเกษตรกรทั้งหมดที่ศึกษาห้าด้านไม่แตกต่างกัน ซึ่งสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่เข้าร่วมในกิจกรรมแปรรูปผลผลิตเกษตรกรส่วนใหญ่มีปัญหาในด้านเวลาเพราะว่าจะมีเวลาไม่มากที่จะเข้าร่วมประชุมจึงไม่เข้าร่วมประชุม หรือร่วมปฏิบัติกิจกรรมได้ตามเวลา ทำให้ไม่สามารถทราบว่าการประชุมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและขาดความรู้ในขั้นตอนการปฏิบัติกิจกรรม ทำให้ผลสมาชิกขาดความเชื่อมั่นและขาดความมั่นใจในตัวเอง จึงไม่กล้าแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ ออกมาในที่ประชุม

ประเวศ วะสี (2541) กล่าวถึงชุมชนและประชาสังคมไว้ในบทความเรื่อง “ความเป็นชุมชน ความเป็นประชาสังคม ฐานรากของสังคม” ในหนังสือเรื่องประชาคมตำบล ยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศิลธรรมและสุขภาพ ว่าสังคมไทยมีลักษณะที่หนักข้างบนแต่ฐานรากอ่อนแอด้วยโครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม ระบบราชการ ระบบการศึกษา ระบบเศรษฐกิจ ระบบสื่อสาร ฉะนั้นการแก้ไขวิกฤติเศรษฐกิจของสังคมไทยจึงแก้ไม่ได้ เพราะการพยายามแก้เรื่องข้างบนเท่านั้น ครอบงำที่พื้นฐานของสังคมยังไม่เข้มแข็ง ก็จะพังทลายซ้ำซากอยู่อย่างนั้น ดังนั้นสังคมที่เข้มแข็งจะทำให้เศรษฐกิจเข้มแข็งและชุมชนก็เป็พื้นฐานรากของสังคมด้วย นักเศรษฐศาสตร์หลายท่านอาจจะคิดว่า สังคมสมัยใหม่ไม่มีชุมชนแล้วแต่มนุษย์ขาดความเป็นชุมชนไม่ได้ ความเป็นชุมชนจึงกำลังเกิดขึ้นมาใหม่ด้วยความเป็นชุมชนในบริบทของสังคมสมัยใหม่ คุณลักษณะของชุมชนประกอบด้วย 1) การมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน 2) มีความเอื้ออาทรต่อกัน 3) มีการกระทำร่วมกัน 4) มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ แต่ยังมีอีก 2 มิติของความเป็นชุมชนที่เกิดขึ้นมาอีกคือจิตวิญญาณ และการเกิดขึ้นของผู้นำตามธรรมชาติและการจัดการ โดยผู้นำตามธรรมชาติจะเกิดขึ้นเองมาจากกระบวนการร่วมกันคิดร่วมกันทำ ฉะนั้นจึงไม่ควรแต่งตั้งผู้นำหรือสั่งให้มีการเลือกประธานกลุ่มจะทำให้การเกิดชุมชนชะงัก

ประเวศ วะสี (2541) ศึกษาเรื่อง “ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม และศิลปกรรม” ว่า ในการสร้างสังคมสันติประชาธิปไตยที่เขยกล่าวไว้โดยท่านอาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์นั้น ต้องคำนึงถึงองค์ประกอบหรือขั้นของสังคมทั้ง 5 คือ ศิลธรรมเข้มแข็ง ปัญญาเข้มแข็ง เศรษฐกิจถูกต้อง รัฐถูกต้อง และสังคมเข้มแข็ง โดยขั้นทั้ง 5 มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงและมีผลถึงกัน ต้องพัฒนาให้ครบทั้ง 5 ประการในองค์ประกอบทั้ง 5 มีสังคมเข้มแข็งเป็นฐาน ถ้าสังคมเข้มแข็ง เศรษฐกิจ การเมือง ศิลธรรม และปัญญาจะเป็นไปด้วยดี ฉะนั้นยุทธศาสตร์ชาติควรพุ่งเป้าไปสู่การสร้างสังคมเข้มแข็งให้เป็นเครื่องมือพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และศิลปกรรม สังคมเข้มแข็ง หมายถึง สังคมที่มีการรวมกลุ่มกันในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ชมรม สมาคม มูลนิธิ สหกรณ์ ชุมชน หรือประชาคม เป็นต้น เมื่อมีการรวมตัวกันเป็นชุมชนหรือประชาคม จะเกิดพลังสร้างสรรค์

ที่สามารถป้องกันสิ่งร้ายและสร้างสิ่งดีทุกอย่าง ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมือง และสุขภาพ

สำรวจ ผัดผล (2543) ได้ศึกษาขบวนการทางสังคมแนวใหม่ กรณีศึกษาเครือข่ายอัยการเมืองนำ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการก่อเกิดและพัฒนาการของกลุ่มอัยการเมืองนำ เงื่อนไขการนำไปสู่การรวมตัวกันของอัยการเมืองนำ รวมทั้งศึกษาผลลัพธ์ที่เป็นทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นจากขบวนการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในจังหวัดน่าน

ผลการศึกษาพบว่า การก่อเกิดของเครือข่ายกลุ่มอัยการเมืองนำเกิดจากการรวมตัวของกลุ่มคน 3 กลุ่มใหญ่ กลุ่มแรกคือ กลุ่มพระสงฆ์ ซึ่งทำงานในส่วนของกิจกรรมเพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมและเพื่อแก้ไขสิ่งแวดล้อม กลุ่มที่สองคือ กลุ่มองค์กรชุมชนที่เผชิญหน้ากับนักธุรกิจในการแย่งชิงพื้นที่ป่าที่ได้รับสัมปทานไม่จากรัฐ รวมทั้งปัญหาจากการลักลอบตัดไม้ของเอกชนในพื้นที่ป่าของชุมชน กลุ่มที่สามคือ กลุ่มของนักพัฒนาเอกชนที่ทำหน้าที่เสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่กลุ่มผู้ด้อยโอกาส ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้แก่ชุมชน ทั้งด้านการออมทรัพย์ ธุรกิจชุมชน เกษตรยั่งยืน ป่าชุมชน และการพัฒนาสังคม

ทั้ง 3 กลุ่มต่างก็ทำงานในสายงานของตนมาก่อนที่จะรวมตัวกันเป็นกลุ่ม “อัยการเมืองนำ” ในระยะหลังได้เกิดการพัฒนาของกลุ่มที่มีความซับซ้อนและหลากหลายขึ้น เมื่อมีกลุ่มนักกฎหมาย นักวิชาการ นักวิชาการแพทย์และสาธารณสุข นักธุรกิจ กลุ่มคนเหล่านี้ได้เข้ามาร่วมกันทำงานเพิ่มมากขึ้น จึงเป็นลักษณะการทำงานที่เรียกว่าพหุภาคี ปัจจัยที่นำไปสู่การรวมตัวกันขององค์กรทางสังคมของกลุ่มคือ การที่กลุ่มต่าง ๆ ได้รับผลกระทบจากปัญหาและประสบความยุ่งยากในการสร้างความร่วมมือของรัฐ อีกทั้งการทำงานโดยลำพังไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาทั้งหลายได้

เนาวรัตน์ พลายน้อย (2546: บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่องการวิจัยและพัฒนาประชาคมพุทธมณฑล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนากระบวนการประชาคม (Civil Society Movement) ในชุมชนพุทธมณฑลจังหวัดนครปฐม เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้ และมีสำนึกร่วมในการจัดการตนเองของชุมชน เพื่อความเข้มแข็งของชุมชนซึ่งให้เห็นถึงความพยายามของนักวิชาการหลากหลายสาขาวิชาที่ได้เข้ามาร่วมกันดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการสร้างชุมชนเรียนรู้ โดยใช้แนวทางแสวงหาความรู้เพื่อปฏิบัติการทางสังคม (Social Research for Social Action) เป้าหมายของโครงการอยู่ที่การร่วมสร้างกระบวนการประชาคม (Civil Society Movement) ในชุมชนพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม โครงการมุ่งเน้นสร้างกลไกให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ (Process of Learning) ร่วมกันโดยผ่านองค์ประกอบของโครงการหลายด้าน เช่น การศึกษาทุนในท้องถิ่น (Community Capital) เพื่อประเมินศักยภาพชุมชน (Potential Assessment) การพัฒนานักวิจัยในท้องถิ่น (Local Researchers) การพัฒนานักวิชาการรุ่นใหม่ (Young Scholars) การพัฒนาศักยภาพ

ประชาคมกลุ่มย่อยต่าง ๆ (Civic Groups) และเครือข่ายการสื่อสารทางสังคม (Social Communication) ในชุมชนและการสรุปถอดบทเรียน เป็นต้น ปัจจุบัน โครงการดำเนินการมาถึงจุดที่พอกล่าวได้ว่าได้เกิดการเรียนรู้ของชุมชนพหุวัฒนธรรมในการจัดตั้งตนเอง (Self Organizing) และเกิดภาวะการณ์เอา ฐานะต่อสังคมขึ้นในกลุ่มบุคคลส่วนหนึ่งของชุมชนนี้

สมศรี จินะวงศ์ (2546: บทคัดย่อ) ศึกษาวิจัยเรื่องการวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ ถึงแนวทางเศรษฐกิจ และการกระจายรายได้ชุมชนที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ

- 1) ศึกษาแนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและปัจจุบัน
- 2) วิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจในชุมชน ที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง
- 3) วิเคราะห์การกระจายรายได้ในชุมชน ที่ใช้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้วิธีวิจัยเอกสารวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (การสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์กลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม) วิธีวิจัยเชิงปริมาณ (วิธี Decomposability โดยใช้ Gini Coefficient เป็นตัวชี้บอการกระจายรายได้ที่เกิดขึ้น) โดยใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 123 ครัวเรือนในชุมชนบ้านสุขใจ จังหวัดกาฬสินธุ์ และจำนวน 49 ครัวเรือนในชุมชนพอเพียง จังหวัดมหาสารคามตามลำดับ ผลการวิจัยพบว่า 1) แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงในอดีตและปัจจุบันมีความรู้จักพอเป็นพื้นฐานในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ ความเป็นอิสระ และการดำรงอยู่ร่วมกันของสรรพสิ่ง 2) กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชนมีองค์ประกอบการเรียนรู้ที่คล้ายคลึงกัน คือ ประกอบด้วยปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก และปัจจัยสภาพแวดล้อม โดยมีลักษณะการเรียนรู้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล และการรวมกลุ่มจากแหล่งเรียนรู้ทั้งจากภายในชุมชน และภายนอกชุมชน โดยใช้ศรัทธาเป็นฐานในการเรียนรู้ แต่แตกต่างกันบนพื้นฐานศักยภาพของแต่ละชุมชนโดยชุมชนมีกระบวนการคัดสรรที่เหมาะสมกับตนเองได้ดีกว่าการคัดสรรที่คนอื่นมาจัดกระทำทำให้ 3) เมื่อพิจารณาจากแหล่งที่มาของรายได้ทั้งรายได้หลัก และรายได้เสริม พบว่าหลังจากชุมชนให้แนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจังแล้ว การกระจายรายได้ของคนในชุมชนดีขึ้น โดยได้รับการแบ่งสรรประโยชน์ที่ได้จากการผลิตอย่างยุติธรรมแสดงด้วยค่า Gini Coefficient ของแต่ละชุมชนมีค่าต่ำกว่าเดิมที่ชุมชนยังมีได้ใช้แนวทางพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจัง

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสรุปได้ว่า การเงื่อนไขการเกิดความเข้มแข็งของกลุ่มอาชีพน้ำตาลแว่นตำบลทำนบนั้น เกิดจากการรวมกลุ่มกันของผู้นำกลุ่มที่เข้มแข็งและสมาชิก ที่มีส่วนร่วมดำเนินกิจกรรมของกลุ่มกันมาอย่างเข้มแข็งตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะนำไปสู่เงื่อนไขการเกิดความเข้มแข็งของกลุ่มอาชีพน้ำตาลแว่นตำบลทำนบ และในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนี้ มีความเชื่อมโยงและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ด้วย ซึ่งจะกล่าวถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้แยกออกมาพอให้เข้าใจได้ว่า มีส่วนเชื่อมโยงกัน ดังนี้คือมี ชุมชน ความเป็นชุมชน ความเป็นประชาสังคม ฐานรากของสังคม คุณลักษณะของชุมชน มี 1) วัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกัน 2) มีความเอื้ออาทรต่อกัน 3) การดำเนินกิจกรรมร่วมกัน 4) มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ และได้มี จิตวิญญาณ การเกิดขึ้นของผู้นำตามธรรมชาติ และการจัดการของกลุ่ม โดยผู้นำตามธรรมชาติจะเกิดขึ้นเองมาจากกระบวนการร่วมกันคิดร่วมกันทำ มีชุมชนที่มีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้น ในทางกายภาพ รูปธรรม สมาชิกของชุมชนมีศักยภาพที่จะร่วมมือกันแก้ไขปัญหาของชุมชนรวมทั้งมีอุดมการณ์ ค่านิยมร่วมกัน ทำให้สมาชิกรู้สึกตัวว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีความผูกพันกับชุมชน มีชุมชนมีศักยภาพที่พึ่งตนเองได้ในระดับสูง โดยมีทุน แรงงาน ทรัพยากร เพื่อยังชีพพื้นฐานของตนเอง ชุมชนสามารถควบคุมและจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ ชุมชนต้องสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเอง และในบทบาทของสมาชิกกลุ่มในด้านความเข้มแข็งของกลุ่มอาชีพน้ำตาลแว่นตำบลทำนบ ได้ทำให้กลุ่มได้รับการยอมรับจากชุมชนตำบลทำนบว่า เป็นกลุ่มอาชีพน้ำตาลแว่นที่มีความเข้มแข็งและเป็นกลุ่มอาชีพที่เข้มแข็งของตำบลทำนบ และผลการศึกษาวิจัยที่ได้ จะเกิดความเข้มแข็งแก่กลุ่มอาชีพน้ำตาลแว่นตำบลทำนบได้